

Universitetet
i Stavanger

Det samfunnsfaglige fakultet

Institutt for helsefag

«Det er oss og kongen»

En kvalitativ studie om brukermedvirkning og
psykisk helse i fengsel

Marita Hovden Betanzo

Master i helsevitenskap, spesialisering i psykisk
helsearbeid

UNIVERSITETET I STAVANGER

MAI 2014

Veileder: Førstelektor Helene Hanssen

UNIVERSITETET I STAVANGER

MASTERSTUDIUM I HELSEVITENSKAP

MASTEROPPGAVE

SPECIALISERING: Psykisk helsearbeid

SEMESTER: Vår 2014

FORFATTER/MASTERKANDIDAT: Marita Hovden Betanzo

VEILEDER: Førstelektor Helene Hanssen

TITTEL PÅ MASTEROPPGAVE:

Norsk tittel: «Det er oss og kongen» - En kvalitativ studie om brukermedvirkning og psykisk helse i fengsel

Engelsk tittel: "It`s us and the King" – A Qualitative Study About User Participation and Mental Health

EMNEORD/STIKKORD: Lukket fengsel, brukermedvirkning, psykisk helse, rehabilitering, passivisering, ansvarliggjøring, fremtidsplan, vonde følelser, fremmedgjøring.

Closed prison, user participation, mental health, rehabilitation, passivation, accountability, future plan, painful feelings, alienation.

ANTALL SIDER: 79

STAVANGER ...24.05.2014.....

DATO/ÅR

Forord

Ønsket om å skrive denne masteroppgaven har vokst frem gjennom mange års arbeid i kriminalomsorgen. Etter å ha lært fengselssystemet å kjenne har jeg blitt mer nysgjerrig på hvordan mennesket opplever å bli underlagt et slikt system. Det har vært et privilegium for meg å få muligheten til å fordype meg i en problemstilling som jeg synes er viktig.

Det er mange jeg ønsker å takke for sitt bidrag til denne masteroppgaven.

Først og fremst vil jeg rette oppmerksomheten mot mine seks informanter. Tusen takk for at dere tok tid til å gi av deres unike erfaringer! Dere gav meg et ærlig og spennende datamateriale. Uten dere hadde aldri denne oppgaven blitt til.

Jeg vil også takke min arbeidsgiver for hennes alltid positive innstilling og uvurderlige hjelp med å få tilgang til forskningsfeltet. Uten din støtte og tilrettelegging ville gjennomføringen av dette studiet vanskelig latt seg gjøre.

Videre vil jeg takke avdelingslederne ved de aktuelle fengsel for deres hjelp i arbeidet med å rekruttere informanter. Takk for at dere i en stressende hverdag tok så godt imot meg.

En stor takk går ikke minst til min veileder, Helene Hanssen, for konstruktive tilbakemeldinger. Du løftet frem refleksjoner jeg alene ikke ville ha oppnådd. Takk for at du viste meg vei.

Min kjære mann, Endre, du har oppmuntret og gitt meg muligheten til å være student i en travel hverdag. Gjennom hele studieperioden har du bidratt med et kritisk blikk og korrekturlesning. Mine gode sønner, Noah og Mikkel, dere har holdt ut med en stresset og periodevis fraværende mamma. Tusen takk for deres tålmodighet og støtte!

Til slutt går en helt spesiell takk til min kollega og medstudent Merethe Hiller Bauge. Takk for oppmuntrende ord og kloke tanker, for latter, glede og refleksjoner. Ting hadde ikke vært det samme uten deg!

Stavanger, 26.05.2014

Marita Hovden Betanzo

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	6
1.0 Innledning	7
1.1 Bakgrunn for valg av tema.....	7
1.2 Studiens hensikt	8
1.3 Egen erfaring med forskningsfeltet.....	8
1.4 Begrepsavklaring.....	9
1.5 Problemstilling	9
2.0 Tidligere forskning	11
3.0 Teoretisk perspektiv	16
3.1 Brukerperspektivet	16
3.2 Brukermedvirkning	17
3.2.1 Brukermedvirkning og rehabilitering.....	18
3.2.2 Fallgruver i brukermidvirkning	19
3.3 Anerkjennelse.....	20
3.3.1 Tre grunnleggende former for anerkjennelse	20
3.4 Livsverden og systemverden.....	23
3.4.1 Livsverden	23
3.4.2 Systemverden	24
3.4.3 Kolonisering av livsverden.....	24
3.4.4 Brukermedvirkning og system- og livsverdensteori.....	24
4.0 Metode og metodiske overveielser	26
4.1 Design	26
4.1.1 Rekruttering av informanter	27
Inklusjonskriterier.....	27
Utvalg	28
4.1.2 Gjennomføring av det kvalitative forskningsintervjuet og transkripsjon.....	28
4.1.3 Analyse	29
Analysens fire trinn.	30
<i>Helhetsinntrykk</i>	30
<i>Meningsbærende enheter- fra temaer til koder</i>	30
<i>Kondensering – fra kode til mening</i>	30
<i>Sammenfatning - fra kondensering til beskrivelser og begreper</i>	31
4.2 Forskningsetiske vurderinger	32

4.3 Forskerrollen	32
4.4 Validitet og reliabilitet	33
5.0 Presentasjon av funn.	35
5.1 Innsattes opplevelse av medvirkning.	35
5.1.1 Om hjelp og oppfølging.....	35
5.1.2 Om passivisering	36
5.2 Hvilken betydning har medvirkningen for innsatte?.....	39
5.2.1 Å bli sett, hørt og tatt på alvor	39
5.2.2 Å ha kontroll over eget liv.....	41
5.2.3 Om vonde følelser	41
5.2.4 Om å håndtere vonde følelser.....	42
5.2.5 Om selvtilliten	43
6.0 Drøfting	45
6.1 Opplevelse av medvirkning og betydning for den psykiske helse	46
6.1.1 Systemverden og livsverden.....	46
6.1.2 Dialog og anerkjennelse	49
6.1.3 Selvtillit og opplevelse av kontroll over eget liv	52
6.1.4 Opplevelser av vonde følelser	54
6.1.5 Å fremmedgjøre seg fra eget følelsesliv.....	55
7.0 Avslutning	57
7.1 Studiens betydning for praksis	58
7.2 Implikasjoner for forskning.....	59
8.0 Litteraturreferanser	60
Vedlegg 1: Søkehistorikk	64
Vedlegg 2: Informasjonsskriv	72
Vedlegg 3: Samtykkeerklæring	73
Vedlegg 4: Intervjuguide.....	74
Vedlegg 5: Godkjenning fra Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD)	77
Vedlegg 6: Tabell 1: Første koding; fra tema til koding	79

Tabell 2: Eksempel på koding/hjelpeskjema ved kondensering 31

Sammendrag

Når man dømmes til straff i Norge er det selve frihetsberøvelsen som er straffen, noe som innebærer at innsatte har samme rettigheter som samfunnets øvrige borgere. I et lukket fengsel må imidlertid alltid hensynet til sikkerheten veie tyngst. Samtidig skal en rehabilitere mennesker som gjerne allerede sliter med dårlig helse og andre levekårsproblemer til et lovlydig liv. Brukermedvirkning fremstår som en viktig del av rehabiliteringstradisjonen.

Hensikten med studien var å undersøke hvordan innsatte i lukket fengsel opplever at de får medvirkning/innflytelse i beslutninger som gjelder deres egen hverdag, og om denne opplevelsen har betydning for deres psykiske helse.

Forskningsmetoden som ble benyttet var en kvalitativ tilnærming med et semistrukturert forskningsintervju som verktøy. Det ble gjennomført seks individuelle intervjuer med innsatte fra to forskjellige lukkede fengsel. Informantene fikk utdelt informasjonsbrev med samtykkeerklæring. Intervjuene ble tatt opp elektronisk og data ble transkribert og analysert med en hermeneutiskfenomenologisk tilnærming.

Funnene viste at hvordan informantene ble møtt av ansatte var sentral for opplevelsen av medvirkning. Studien viste videre at informantenes opplevelser av manglende medvirkning, hadde negativ innvirkning på deres psykiske helse. De innsatte beskrev mange vonde følelser og manglende arenaer for å håndtere disse følelsene, som ledet til fremmedgjøring fra eget følelsesliv. De opplevde videre manglende kontroll over eget liv og begrensede muligheter til å kunne bygge opp selvtilliten.

Konklusjonen er at medvirkningen informantene beskrev fremstår som for liten til at den for de fleste opplevdes som særlig betydningsfull. Selv om materialet var lite, blir funnene ansett å være såpass entydige at det er grunnlag for refleksjon rundt muligheten for å forbedre praksis. Et tiltak som det ene fengselet hadde iverksatt og som studiens funn tydet på gav muligheter for reell medvirkning, var kontaktutvalg. Dette kan ses på som at det er mulig også i fengsel å få til arenaer for medvirkning. Det trenger heller ikke være kostnadskrevende å få til større grad av medvirkning, en endring i tankesettet omkring fengselssystemet synes imidlertid nødvendig. Fokus må i større grad rettes mot dialog og selvforvaltning.

1.0 Innledning

1.1 Bakgrunn for valg av tema

Norsk straffegjennomføringssystem er basert på humanistiske prinsipper som innebærer å tilstrebe en individuell tilrettelegging for de som i en eller annen form soner en straff. (Kriminalomsorgen, 2013). Når man dømmes til straff i Norge er det selve frihetsberøvelsen som er straffen. Det betyr at de innsatte har samme rettigheter som resten av befolkningen. Dette er nedfelt i norsk lov, men også i internasjonale konvensjoner og rekommandasjoner (Meld. St. 37 (2007-2008)). I Stortingsmelding nr. 37, *Straff som virker*, uttales det blant annet at «Tilværelsen under straffegjennomføringen skal så langt som mulig være lik tilværelsen ellers i samfunnet. Det er selve frihetsberøvelsen som er straffen.» (s. 22).

Forskning viser at innsatte i norske fengsel har dårligere helse enn befolkningen for øvrig når det gjelder psykiske og somatiske lidelser, rusmiddelproblemer og har dårligere selvopplevd helse (Helsedirektoratet, 2013). Grunnene til dette kan selvsagt være mange. Forskningsstiftelsen Fafo gjorde i 2004 en svært omfattende levekårsundersøkelse blant innsatte (Friestad og Hansen, 2004). De uttaler at dårlige levekår medvirker til kriminalitet, og fant at innsattes livssituasjon består av en opphopning av levekårsproblemer. De fant videre at opphopningen henger sammen med hvilke oppvekstvilkår de innsatte har hatt. Forskningen har med andre ord avdekket at det er ressurssvake mennesker som allerede har problemer med både helse og rus som ofte havner i fengsel.

De innsatte skal ha et hensiktsmessig innhold i soningen, og det skal settes inn tiltak basert på empirisk dokumentert kunnskap. Ingen skal sone strengere enn nødvendig (Meld. St. 37 (2007-2008)). Selvforvaltning blir fremhevet i Meld. St. 37 (2007-2008), det vil si å legge til rette for en hverdag som skal gjenspeile samfunnet ute i størst mulig grad. Dette betyr blant annet å vekke seg selv, ha ansvaret for egen mat og egen fritid. Likevel fremstår livet i et norsk fengsel som et kunstig samfunn hvor andre bestemmer når en kan ha samvær med andre mennesker og være i friluft.

I fengsel skal man rehabilitere mennesker som allerede sliter med dårlig helse og andre levekårsproblemer til et lovlydig liv. Rehabiliteringstradisjonen handler om gjenoppretting av selvstendighet, mestringsevne, verdighet, yrkestilpasning og sosial deltakelse i samfunnet (Berg, 2002). Brukermedvirkning knyttes til denne tradisjonen. Dersom man fratas muligheten til å medvirke i eget liv, vil hjelpeløsheten kunne ta overhånd med de konsekvenser dette medfører (Helsedirektoratet, 2006). Konsekvensene av manglende medvirkning er også aktuelle utfordringer for livet etter soning i lukket fengsel. Stortingsmelding nr. 37 (2007-2008) har et ambisiøst navn, «*Straff som virker*». Dersom en skal ha mulighet for å oppnå dette ambisiøse målet, kan en stille spørsmål om ikke brukermedvirkning må være en naturlig del av straffegjennomføringen også i lukket fengsel.

1.2 Studiens hensikt

Hensikten er å få frem de innsatte sine stemmer omkring hvordan de opplever medvirkning i et fengselssystem, og hvordan de opplever at dette har betydning for deres psykiske helse. Ideelt sett vil denne undersøkelsen kunne bidra til økt fokus på brukermedvirkning som et mål og virkemiddel i arbeidet med å rehabilitere innsatte til et liv uten kriminalitet. Håpet er at kunnskapen som denne studien gir, kan bli benyttet i fremtidens straffegjennomføring innenfor det sikkerhetsperspektivet som må ligge til grunn.

1.3 Egen erfaring med forskningsfeltet

Jeg har jobbet i kriminalomsorgen ved en overgangsbolig i 6 år. Overgangsboliger er en type åpen soning, som innsatte med et særskilt behov for bo- og sosialtrening, kan søke seg til i siste del av soningen. Da jeg var student for ni år siden jobbet jeg også som sommervikar i lukket fengsel. Disse erfaringene har gitt meg en forforståelse av at innsatte ikke opplever særlig grad av medvirkning i egen hverdag. Jeg har forsøkt å være bevisst på hvordan min erfaring med forskningsfeltet kan påvirke studien.

1.4 Begrepsavklaring

Innsatte betegnes i denne studien å være mennesker som er dømt til å sone en straff i lukket fengsel. *Et lukket fengsel* er omgitt av mur eller høyt gjerde. Alle dører er her låst, og når de innsatte ikke er i sysselsetting eller deltar i fritidsaktiviteter, er de innelåst på celler (Kriminalomsorgen, 2014).

Positiv psykisk helse er et vidt og sammensatt begrep. Det favner langt mer enn bare fravær av psykiske plager eller forstyrrelser. Det dreier seg om personlig utvikling og sosial fungering og er dermed noe mer enn opplevd lykke og velvære (Mæland, 2009). Verdens helseorganisasjon (WHO, 2007) har definert psykisk helse som en tilstand av velbefinnende hvor en kan realisere sine evner, arbeide og mestre normale utfordringer i hverdagslivet. På denne måten vil en også kunne bidra til fellesskapet. Det er av dette uklare grenser mellom hva det psykiske helsebegrepet inneholder og hva som bidrar til god psykisk helse. Eller sagt på en annen måte; hva som ligger innenfor helsebegrepet og hva som påvirker helsen. Imidlertid synes det klart at psykisk helse er avgjørende for sosial fungering (Mæland, 2009).

1.5 Problemstilling

I Meld. St. 37 (2007-2008) heter det at «Kriminalomsorgen tilrettelegger i for liten grad for innsatte og domfeltes medvirkning i beslutninger om tiltak som gjelder deres egen hverdag» (s. 108). Det etterlyses et større fokus på de innsattes brukerperspektiv.

Sentrale spørsmål blir: Opplever egentlig innsatte å ha medvirkning i egen hverdag? Hvordan henger medvirkningen sammen med deres psykiske helse? Studiens problemstilling er formulert slik:

«Hvordan opplever innsatte i lukket fengsel at de får medvirkning/innflytelse i beslutninger som gjelder deres egen hverdag? Har opplevelsen av medvirkning betydning for innsattes psykiske helse?».

Målet er å få frem de innsattes opplevelser og perspektiv. Forskningsspørsmål blir derfor:

- Hvordan beskriver de innsatte sin mulighet til å medvirke?

- På hvilke områder opplever de innsatte innflytelse?
- Hvilken betydning mener de det å medvirke har for hvordan de har det?

2.0 Tidligere forskning

For å finne frem til tidligere forskning som er gjort vedrørende brukermedvirkning i fengsel og dens betydning for den psykiske helse, har jeg søkt i forskjellige fagdatabaser. Se vedlegg 1 for søkehistorikk.

Emslie, Coffey, Duggan, Bradshaw, Mitchell og Rogers (2005) fremhever brukermedvirkning som en viktig del av psykisk helsearbeid i fengsel. De viser til at erfaringene til innsatte er kjennetegnet av at de blir ekskludert fra resten av samfunnet i fengsel, og sannsynligvis har erfart en kompleks historie med livslang sosial eksklusjon. Artikkelen fremhever at utfordringen for psykisk helsearbeid i fengsel er å oppnå best mulig brukermedvirkning innenfor det sikkerhetsregimet som må ligge til grunn.

Petersen, Houndsgaard, Borg og Vinther Nielsen (2008) har utført en kunnskapsoppsummering vedrørende brukermedvirkning og involvering i rehabilitering innen psykisk helse. Kunnskapsoppsummeringen baseres på tretten artikler fra 1997-2007 og består av både kvalitative og kvantitative studier. Artikkene har blitt funnet gjennom systematiske søk i internasjonale elektroniske databaser. Petersen et al. (2008) fremhever at brukermedvirkning i rehabilitering har vært på den internasjonale helse- og omsorgspolitiske agenda i mange år, og er anerkjent som et verdifullt og viktig bidrag for videreføring av rehabiliteringens funksjoner. De identifiserer i denne studien at viktige barrierer for brukermedvirkning er negative holdninger blant profesjonelle til brukernes evne til å foreta kvalifiserte valg og bli involvert i egen tiltaksplanlegging. Kunnskapsoppsummeringen viser at deltagelse og involvering har vært viktige faktorer for å videreføre utviklingen av sosiale ferdigheter og forebygging av hjelpeløshet. I følge disse funnene vil en deltagende tilnærming til rehabilitering oppmuntre brukere til å nettopp være aktive deltakere og å utvikle deres bevisshet omkring egne behov og krav. Dette har igjen positiv effekt på utfallet av rehabiliteringen. Til tross for at studiene anerkjente brukermedvirkningens relevans for den psykiske helse, ble det funnet få studier som fokuserte på brukermedvirkningens betydning for utfallet av rehabiliteringen. Disse funnene støttes også ifølge Petersen et al., (2008) av litteratur som angår forbedring eller helbredelse fra mental lidelse. I denne prosessen er også positive nøkkelord egenkontroll og valg.

En nyere undersøkelse av Petersen, Houndsgaard, Borg og Vinther Nielsen (2012) ser på hvordan mennesker med psykiske lidelser som bor i såkalte «supported housing»

ordninger, erfarer brukermedvirkning i samspillet med profesjonelle under deres rehabilitering. De påpeker at selv om forskningen på området er liten, viser tidligere forskning at brukermedvirkning har en positiv effekt på rehabilitering. Spesielt ses dette på utvikling av sosiale ferdigheter og å forebygge hjelpeløshet. De peker i sin forskning på filosofen A. Honneth, som fremhever at mangel på anerkjennelse kan lede til depresjon og sykdom eller hindre utviklingen av ferdigheter. Fra dette perspektivet er anerkjennelse av brukerens perspektiv i rehabilitering essensielt for å lykkes. Denne studien viser også negative holdninger blant profesjonelle til brukernes kapasitet eller evner til å være involvert i planlegging av egne tiltak (Petersen et al., 2012).

Molvær (2012) har undersøkt hvordan sedelighetsdømte får mulighet til aktiv medvirkning når det gjelder rehabiliteringsarbeidet og tilrettelegging for livet etter endt straffegjennomføring. Det blir her pekt på at en vanskelig får øye på en aktiv medvirkning for de innsatte i relasjonen med kontaktbetjenten. Et annet viktig funn er at de innsatte prøvde å fortrenge sine bekymringer i stedet for å snakke med betjentene om bekymringene.

Friestad og Hansen (2005), har utført en undersøkelse hvor de ser på hvordan oppsamlingen av velferds mangler i fengsel påvirker innsattes symptomer på psykiske plager, og om dette forholdet er påvirket av den opplevde troen på mestring eller «self-efficacy». Målet for undersøkelsen var å gjøre en empirisk eller teoretisk kobling mellom innsattes psykiske helse, deres ulemper og marginaliserte livsomstendigheter. Selv om undersøkelsen begynner å bli gammel, er den foretatt i Norge og kan dermed lettere relateres til denne studien. I studier av befolkningen generelt har det blitt utført mye forskning for å forklare forholdet mellom sosioøkonomisk posisjon og helse. Dette har vist at opplevelse av kontroll, troen på mestring eller «self-efficacy» kan gi en indikasjon på psykisk lidelse. Friestad og Hansen (2005) viser til tidligere undersøkelser som har avdekket at en grunnleggende forskjell mellom de som klarer å leve et kriminalitetsfritt liv etter soning og de som ikke klarer det, er den sterke følelsen av kontroll i eget liv hos de som mestrer et kriminalitetsfritt liv.

Friestad og Hansen (2005) understreker betydningen av forhold rundt den innsatte som viktig for den psykiske helsen. Psykiatrisk behandling vil kun delvis kunne bedre innsattes psykiske problemer. Behandlingen må kombineres med forsøk på å bedre de innsattes levevilkår generelt og forsøk på å forbedre de innsattes tro på mestring og

opplevelse av kontroll. Funn fra Friestad og Hansen (2005) sin undersøkelse viser at troen på mestring eller «self-efficacy», kan bli styrket av å oppleve at en selv kan gjøre en forskjell. Troen på at det er egne handlinger som fører til forandring er viktig.

Søk etter tidligere forskning ledet meg også frem til Nurse, Woodcock og Ormsby (2003) sin undersøkelse der formålet var å forstå hvordan fengselsmiljøet påvirker den psykiske helsen til innsatte og ansatte. Dette er en 11 år gammel undersøkelse, men jeg har likevel valgt å ta den med da den var høyst relevant for mine funn. Resultatene fra undersøkelsen viste at nøkkelfaktorer i fengselsmiljøet som påvirker den psykiske helsen er isolering, mangel på mental stimuli, stoffmisbruk, negativt forhold til betjentene, bråk og mangelen på kontakt med familie. Innsatte beskrev at mangelen på mental stimuli og aktivitet ledet til ekstremt stress, sinne og frustrasjon. De innsatte oppgav at enhver form for aktivitet, enten det var trening, jobb eller utdanning var gunstig. Innsatte beskrev videre hvordan fengselsmiljøet oppmuntret til rusmisbruk, fordi å ruse seg førte til en mental flukt, og hjalp å få de lange timene i fengselet til å gå. Nurse et al. (2003) konkluderer med at det å være innelåst i lengre perioder med liten aktivitet og mental stimuli, har en negativ innvirkning på de innsattes psykiske helse uavhengig av om de har hatt en uttalt psykisk lidelse fra før. De mener derfor at større fokus må rettes mot å forstå de miljømessige og organisatoriske faktorene som bidrar til dårlig psykisk helse i fengsel.

Nelson, Specian, Tracy og Demello (2006) har foretatt en kvantitativ undersøkelse av forholdet mellom fysisk aktivitet og innsattes holdninger i lukket fengsel. Resultatet av studien viste at moderat fysisk aktivitet førte til positive mentale og fysiske effekter i rehabiliteringsprosessen. Nelson et al. (2006) uttaler at evnen til å bevege seg fra et strengt fengselsmiljø til å skulle bli en produktiv samfunnsborger på en vellykket måte, ofte avhenger av hvordan innsatte tilbringer tiden i fengselet.

En nyere undersøkelse av Caie (2012) om innsattes psykiske helse og samfunnsdeltagelse, understreker også betydningen av andre forhold enn de rent medisinske eller psykologiske tilnærminger for å lykkes med rehabiliteringen tilbake til samfunnet. Også her fremheves betydningen av å bygge opp en persons sosiale kapital som avgjørende for å bedre opplevelsen av mestring og livskvalitet for innsatte. Dette har vist å ha en positiv effekt på menneskers psykiske helse blir det fremhevet.

I Skorpen og Øye (2009) sin studie ved to lukkede psykiatriske avdelinger, ble det funnet et spenningsfelt i dagliglivet mellom miljøterapiens demokratiske forankring og sykehusets medisinskpsykiatriske behandlingsregime. Resultatet av dette spenningsfeltet var at brukermedvirkningens og miljøterapiens demokratiske prinsipper ble tilsidesatt i avdelingenes daglige medisinskpsykiatriske behandlingsvirksomhet. Denne problematikken kan til en viss grad relateres til dagliglivet i et lukket fengsel.

Schnittker (2014) har undersøkt hvilke psykologiske konsekvenser innsettelse i fengsel innebærer. Schnittker (2014) viser til begrepet *prisonization*, som refererer til hvordan innsatte tilpasser seg fengselslivet, og at disse tilpasningene vanligvis er negative i forhold til vanlige psykologiske disposisjoner (Paterline, Petersen, Joscelyn og Kent, 1999). I forhold til alt stresset som innsettelse i fengsel innebærer, blir paralleller trukket til litteratur som argumenterer for at innsatte blir lært opp til å undertrykke sine følelser og ikke åpent uttrykke tristhet eller angst. Innsatte kan også utvikle en avhengighet av den strukturen og organiseringen som fengselet har, og som et resultat bli mindre i stand til å initiere egne handlinger og fungere som en agent på egne vegne. Det fremheves at innsettelse i fengsel former en persons opplevelse av seg selv. Ved å skape systemer som gjør at innsatte føler seg mindre verdt enn andre samfunnsborgere, blir det vanskeligere å få dem til å resosiasiere seg til lovlydige borgere. Personer med negativt selvbilde søker vanligvis til andre som vil bekrefte deres selvoppfattelse (Schnittker, 2014).

I Lien og Olsen (2008) sin rapport om hvordan arbeidet i norske fengsel oppfattes av innsatte, påpekes det at fengselstilværelsen betyr å leve under andres autoritet og kontroll. De innsatte beskriver en opplevelse av vilkårlighet som blant annet gjelder hvilken oppfølging de får av sin kontaktbetjent og hvilken informasjon en får. I rapporten tar de innsatte opp at fengselstilværelsen både kan bidra til å bygge opp og rive ned selvtiliten. Å leve med manglende frihet, virker av denne undersøkelsen å påvirke hvordan innsatte forholder seg til verden utenfor fengselet og motivasjonen de har til å ta tak i eget liv. Informanter beskriver at de har takket nei til såkalte tillitsjobber på utsiden av fengselet fordi det minner dem om livet utenfor. Det beskrives at innsatte dekker til cellevinduene sine til tross for fin utsikt fordi de vil slippe å tenke på alt de går glipp av utenfor. Denne distanseringen kan ifølge Lien og Olsen (2008) forstås som en overlevelsesteknikk for å klare å holde ut en fengselstilværelse preget av tap av

kontroll og innflytelse over eget liv. Meld. St. nr. 37 (2007-2008) sitt mål om normalisering og rehabilitering vil her stå i konflikt med de innsattes overlevelsesteknikker.

Oppsummert kan jeg si at mine søk etter tidligere forskning viser at det er fokus på brukervedvirkning innen psykisk helsearbeid. Mine søk viste imidlertid at det tales lite om brukervedvirkning i fengsel. Søkene jeg gjorde avdekket også at det er gjort en del undersøkelser i forhold til hvordan fengselets struktur og innhold virker inn på den psykiske helsen til innsatte. Noen av undersøkelsene jeg fant begynner riktignok å bli gamle. De fleste undersøkelsene jeg fant var også internasjonale. Internasjonale fengselsstudier kan ikke alltid like enkelt relateres til norske fengsel, da soningsforholdene i Norge er ganske annerledes enn i mange land som vi ellers ofte sammenligner oss med. Samlet sett kan dette tyde på et behov for en studie om brukervedvirkning i fengsel og dens betydning for den psykiske helse.

3.0 Teoretisk perspektiv

Oppgavens overordnede perspektiv er brukerperspektivet med fokus på brukermedvirkning. Funnene blir videre fortolket og forstått i lys av Honneth sin anerkjennelsesteori og Habermas sin teori om livsverden og systemverden.

3.1 Brukerperspektivet

Brukerperspektivet innebærer ulike grader av brukerinvolvering (Helsedirektoratet, 2006). Ørstavik (1996) var en av de første som satte fokus på brukerperspektivet. Hun har beskrevet brukerperspektivet med utgangspunkt i Sekretariatet for modernisering og effektivisering av helsesektoren (SME) sin definisjon: «..en sekkebetegnelse på ideer om ønskelige endringer i relasjonen mellom klienter og hjelpeleverandør. Felles for disse ideene er idealer om å rette oppmerksomheten mot brukerne...» (s. 5).

Seim og Slettebø (2007) mener brukerperspektivet innebærer at fagpersonen skal ha brukerens behov og interesser i fokus. Normann, Sandvin og Thommesen (2013) argumenterer for at det er forskjell på brukerens perspektiv og brukerperspektivet. De hevder at brukerperspektivet er noe andre enn brukeren selv inntar på brukerens vegne. En prøver som profesjonell å sette seg inn i brukerens ståsted. Brukerne opplever imidlertid ikke alltid at de blir møtt med deres eget perspektiv. Normann et al. (2013) bruker derfor bevisst heller formuleringen «brukerens perspektiv» enn «brukerperspektivet». De uttaler at fagpersoner kan tilstrebe å sette seg inn i brukerens perspektiv som grunnlag for sitt arbeid, men at de også har et fagperspektiv å ivareta.

Hanssen, Humerfelt, Kjellevold, Nordheim og Sommerseth (2010) fremholder at brukerperspektivet er todimensjonalt. Begrepet inneholder et faglig brukerperspektiv som innebærer at fagpersonen skal ha brukerens interesser og behov som fokus, den skal se brukeren. Dette representerer etter Hanssen et al. (2010) en ovenfra-og-ned-synsvinkel. Begrepet inneholder imidlertid også brukerens perspektiv. Dette vil si hvordan brukeren forstår seg selv og sin situasjon i sammenheng med både fortid, nåtid og fremtid. Dette kaller Hanssen et al. (2010) for en nedenfra-og-opp-synsvinkel. De argumenterer for at brukerperspektivet i helse- og sosialfagligarbeid bør omfatte både et faglig

brukerperspektiv og brukerens perspektiv. For at dette skal være mulig, er imidlertid forutsetningen at fagpersonen evner å legge til rette for at brukeren ønsker og har mulighet til å gi uttrykk for sine meninger.

Jeg vil i denne studien benytte begrepet brukerperspektivet som at det er et todimensjonalt begrep som innebefatter både det faglige brukerperspektiv og brukerens eget perspektiv (Hanssen et al., 2010). Videre er også min forståelse som fremhevet av Ørstavik (2002), at begrepet innebærer ideer om deltagelse og demokratisering. Brukerne skal være aktive og ta styringen over eget liv. Svake grupper skal ha medinnflytelse over eget liv.

3.2 Brukermedvirkning

Brukermedvirkning er en del av brukerperspektivet. Brukermedvirkning kan imidlertid mer konkret sies å være den relasjonen mellom bruker og fagpersonen hvor brukeren involveres, deltar aktivt og har innflytelse i beslutninger som gjelder en selv (Hanssen et al., 2010; Seim og Slettebø, 2007). Vik (2007) utdyper at hensikten med brukermedvirkning er å legge til rette informasjon slik at den er relevant for brukeren, mobilisere brukeren til handling, og synliggjøre hvordan brukeren kan handle for å oppnå resultatet brukeren selv ønsker. Brukeren skal være aktiv deltaker fremfor passiv mottaker (Ørstavik, 2002). Dette innebærer å ha et medansvar og en medbestemmelse i relasjonen med hjelperne.

Det finnes ulike argumenter for brukermedvirkning. *De medmenneskelige argumentene* innebærer at medbestemmelse og rettigheter er viktig for menneskeverdet. Det er en medmenneskelig hensikt hvor alle har rett til deltagelse i kraft av sine borgerrettigheter (Hanssen et al., 2010; Ørstavik, 2002). De medmenneskelige argumentene kan også kalles for *demokratiargumenter*. Brukermedvirkning ses som et viktig element i demokratiet. Brukermedvirkning inneholder også effektivitetsargumenter. En vil kunne få en mer effektiv behandling dersom man går rett til kilden og lytter til de som faktisk kjenner problemet på kroppen. Dette leder til det neste argumentet som kalles for *de økonomiske argumentene* for brukermedvirkning. Siden effektiviteten vil bli større, vil det kunne være økonomisk besparende for velferdsstaten. Argumentasjonen er at aktive

deltakere er billigere enn passive mottakere (Jenssen, 2012; Bøe og Thomassen, 2007; Andreassen, 2005; Ørstavik, 2002).

Man finner også *terapeutiske argumenter* for brukermedvirkning. Det hevdes å kunne ha medisinske og rehabiliteringsmessige effekter. Tankegangen er at man blir frisk av å være aktiv. Deltagelse vil føre til økt mestring gjennom å få ansvar. Her kan også *moralske argumenter* brukes for brukeraktivitet. De moralske argumenter er at man ikke skal legge byrde til andre, men skal klare seg selv. *Pedagogiske begrunnelser* blir også brukt som argumenter for brukermedvirkning. Dette innebærer at brukerne igjen må lære seg samfunnsdeltagelse, gjennom å være aktive deltakere (Hanssen et al., 2010; Bøe og Thomassen, 2007; Ørstavik, 2002;).

Motiv for brukermedvirkning kan også deles inn i *profesjonsargumenter*. For det første tar profesjonsargumentene utgangspunkt i at de profesjonelle ikke innehar lik kunnskap om pasientenes problemer som dem selv, fagfolk kommer til kort her.

Profesjonsargumentene tar imidlertid også utgangspunkt i et mindre politisk korrekt argument for at fagfolk skal gi fra seg autoritet. Dette er at fagfolk er lei av ansvaret for «vanskelige» brukere og dermed skyver ansvaret for hjelpen over på brukeren selv (Ørstavik, 2002).

3.2.1 Brukermedvirkning og rehabilitering

Sverdrup, Kristofersen og Myrvold (2007) og Helsedirektoratet (2006) fremhever brukermedvirkningens terapeutiske effekt. De drar paralleller til rehabiliteringslitteraturen, der fokus er på selvstendigjøring og gjenvinning av verdighet for brukeren. Berg (2002) hevder at rehabilitering handler om mestringsevne, yrkestilpasning og sosial deltagelse i samfunnet. *Forskrift om habilitering og rehabilitering* (2011) § 3 har følgende definisjon på rehabilitering: «Habilitering og rehabilitering er tidsavgrensede, planlagte prosesser med klare mål og virkemiddel, hvor flere aktører samarbeider om å gi nødvendig bistand til brukerens egen innsats for å oppnå best mulig funksjons- og mestringsevne, selvstendighet og deltagelse sosialt og i samfunnet.»

Sverdrup et al. (2007) viser til at rehabiliteringstradisjonen vektlegger den subjektivt opplevde menneskelige verdighet som en overordnet verdi for rehabiliteringsprosessen.

Dette innebærer at det er den individuelle bruker av tjenester og tiltak som skal involveres i egen behandling. Begrepet «empowerment» kan også knyttes til denne tradisjonen hvor hovedfokus er å hjelpe mennesker til å hjelpe seg selv for at de skal «myndiggjøres» i egen situasjon.

Normann et al. (2013) utdyper at rehabilitering handler om enkeltmennesker, om å realisere individuelle mål og om å kunne delta. Berg (2002) argumenterer for at i et perspektiv hvor en arbeider med å gjenvinne verdigheten for brukeren, følger det at det er brukeren selv som avgjør hva som er viktig i vedkommendes liv og hvilke prioriteringer som skal gjøres. Det å oppleve at en betyr noe, har kontroll og innvirkning på eget liv er nært knyttet til eget selvbylde. Ved å ha gjenvinning av verdighet som overordnet verdi for rehabiliteringsprosessen, vil også brukermedvirkning være et sentralt begrep. Hvor mye medvirkning en har, avgjøres av hvor en er i rehabiliteringsprosessen. Likefullt er alltid det overordnede målet en aktiv og ansvarlig medvirkning for at en skal evne å ta tilbake styringen over eget liv. Samtidig er det viktig i dette perspektivet også å ta vare på kunnskapen som fagpersonene sitter med (Sverdrup et al., 2007).

Bøe og Thomassen (2007) poengterer at terapeutisk effekt ikke kan være noen hovedbegrunnelse for brukermedvirkning, og advarer mot å redusere brukermedvirkning til kun et terapeutisk virkemiddel. I stedet vektlegger de brukermedvirkning som en grunnleggende etisk og demokratisk rettighet.

3.2.2 Fallgruver i brukermedvirkning

Uheldige konsekvenser av brukermedvirkning kan være det som kalles for kooptering og gisselfunksjon (Bøe og Thomassen, 2007; Vik, 2007; Ørstavik, 2002).

Kooptering vil si at brukeren gjennom deltagelse blir tatt opp som en del av systemet og eventuell kritikk vil dermed kunne dempes eller forsvinne helt. Årsaken er at det er vanskeligere for brukeren å kritisere et system man selv er en del av (Vik, 2007). På denne måten kan brukeren ende opp med å føle en forpliktelse mot et system som en egentlig i utgangspunktet ikke bifalt. Slik blir deltagelse til kontroll og vil være mer skjult enn den tradisjonelle paternalismen. Dette gjelder brukermedvirkning på systemnivå. Ørstavik (2002) argumenterer for at kontrollen blir mer skjult fordi

konflikter på dette viset institusjonaliseres, og dermed begrenses også konfliktens effekter.

Brukerperspektivet kan også medføre at fagfolk skyver noe av sitt ansvar over på brukeren. Brukeren som i utgangspunktet er den svake part i denne relasjonen får dermed en tilsynelatende innflytelse. Brukeren ansvarliggjøres, men de egentlige forhold er likevel at det er fagpersonen som bestemmer. Brukeren blir på denne måten et gissel for å iverksette den sterkeste sin rett (Bøe og Thomassen, 2007; Ørstavik, 2002). Dette kan også kalles et skinndemokrati (Arnstein, 1969).

3.3 Anerkjennelse

Brukermedvirkning innebærer likeverd og anerkjennelse (Jenssen og Tronvoll, 2012). Honneths anerkjennelsesteori er en teori med fokus på selvbestemmelse og autonomi som også er viktige temaer innenfor brukermidvirkning (Humerfelt, 2012).

Anerkjennelsesteorien bygger på filosofen Hegel sin teori om anerkjennelse og Mead sin sosialpsykologi (Honneth, 2008). Humerfelt (2012) hevder imidlertid at Honneth sin anerkjennelsesteori i seg selv kan regnes som en selvstendig teori. Det er også dette jeg har som utgangspunkt i min oppgave.

Mennesket er ifølge Honneth (2008) avhengig av intersubjektiv anerkjennelse av egne ferdigheter og prestasjoner for å oppnå et vellykket forhold til seg selv. Han uttaler at «...mennesket er avhengig av å erfare anerkjennelse for å kunne være menneske.» (s. 145). Hvis en ikke får denne sosiale anerkjennelsen kan det nærmest rives opp «et hull i personligheten» som i stedet fylles med negative følelser som sinne eller skam.

Anerkjennelsen må være gjensidig, og en del av dette er å kunne se hva som er viktig for akkurat dette mennesket. På denne måten danner derfor anerkjennelse grunnlaget for brukermidvirkning (Skjefstad, 2012).

3.3.1 Tre grunnleggende former for anerkjennelse

I følge Honneth (2008) er anerkjennelse en kategori som inneholder tre grunnleggende former for holdninger som på hver sin måte har som hensikt å bekrefte motparten. Disse

kalles for kjærlighet, rettigheter og solidaritet (Skjefstad, 2012). De tre formene beskrives som gjensidige anerkjennelsesforhold.

Anerkjennelse gjennom kjærlighet dreier seg om emosjonell anerkjennelse.

Kjærlighetsanerkjennelsen fører til at mennesker utvikler selvtillit. Man kan etter Honneth (2008) ikke bygge et menneskes selvtillit uten kjærlighetsanerkjennelse.

Selvtillit handler om ressurser til å uttrykke egne ønsker og ikke frykte for konsekvensene. Det å tro på mennesker kan igjen føre til at de begynner å tro på seg selv. Her kan det trekkes paralleller til empowermentbegrepet da det dreier seg om å mobilisere ressurser for at mennesket skal få makt til å få kontroll over eget liv (Skjefstad, 2012). Det er innlært gjennom kjærlighet å ha tiltro til at man på en autonom eller selvstendig måte kan koordinere sin egen kropp. Opplever mennesket krenkelser kan dette derfor føre til tap av tillit til seg selv og relasjoner til andre mennesker (Honneth, 2008). Gjennom selvtillit blir mennesket i stand til å kommunisere og handle og dermed leve i et fellesskap med andre (Humerfelt, 2012). Kjærlighetsanerkjennelsen må ha preg av oppmuntring. Honneth bruker begrepene *synlig* og *usynlig*, og beskriver to former for usynlighet. Usynlighet kan ses på som bokstavelig, du ser faktisk ikke den andre personen. Usynlighet kan også ses på som sosialt, en er sosialt usynlig. Du blir her sett fysisk, men blir oversett. Honneth skiller på å erkjenne og anerkjenne. Når man fysisk ser en person, erkjenner man personen. Men for å anerkjenne vedkommende må det tilføres noe til handlingen, som for eksempel et nikk eller et smil. Denne kroppskommunikasjonen er viktig i samspillet mellom mennesker, og kan være hele forskjellen mellom erkjennelse og anerkjennelse. Å være usynlig dreier seg altså om å ikke bli sett og hørt (Skjefstad, 2012).

Det kan stilles spørsmål om anerkjennelsesformen kjærlighet kan benyttes innen offentlige tjenester. Fordi Honneth sine anerkjennelsesformer er gjensidig avhengige av hverandre, kan imidlertid ikke denne anerkjennelsesformen utelates. Alle anerkjennelsesformene bygger på hverandre og virker samtidig. Brukere er ofte sårbare for kjærlighetsanerkjennelsen og har særlig behov for denne da de gjerne mangler erfaringer med anerkjennelse privat (Skjefstad, 2012).

Den andre typen anerkjennelse Honneth (2008) snakker om er den rettslige. *Den rettslige anerkjennelsen* innehar et hvert menneske gjennom sin rettslige status. Det er krav som mennesker får innfridd i kraft av sitt fullverdige medlemskap av fellesskapet.

Å bli nektet rettigheter eller å bli sosialt ekskludert, kobles altså til følelsen av å ikke ha status som en likeverdig og fullverdig partner i en interaksjonsprosess. Honneth (2008) kobler på denne måten erfaringen av å ikke bli anerkjent gjennom sine rettigheter sammen med tap av selvrespekt. Honneth (2008) taler om begrepet «autonomi» i den forstand at en person bare er autonom hvis han fullt og helt kan identifisere seg med egne ønsker og ferdigheter. Å forstå begrepet på denne måten forutsetter at en ser på anerkjennelse som noe en får gjennom andre.

Humerfelt (2012) oppgir at den rettslige anerkjennelse innebærer et rettsapparat som kan håndheve menneskenes rettigheter som gjør at de kan ta egne valg og handle ut fra egen fornuft. Det dreier seg om likeverd, ikke at alle skal gjøre likt. Her ser en hvordan verdien om selvbestemmelse og råderett over egne valg kommer frem, og som også kan sies å være kjerneverdier i brukerperspektivet.

Den tredje anerkjennelsesformen er *solidaritet*. Solidaritet vil si at en person erfarer å være en del av en sosial gruppe, og denne gruppen frembringer felles prestasjoner av en samfunnsmessig verdi som blir anerkjent av de andre gruppemedlemmene. Når hvert medlem av gruppen ser at det blir verdsatt av alle de andre, vil dette føre til en interaksjon bestående av solidariske relasjoner. Gruppemedlemmene verdsetter hverandre symmetrisk (Honneth, 2008). Skjefstad (2012) hevder at Honneth her mener å verdsette enkeltindividet med egenskaper som har grunnleggende verdi for et spesielt fellesskap.

Honneth (2008) trekker også solidaritet som anerkjennelsesform ned på et individnivå, og hevder at den også endrer personens praktiske forhold til seg selv. Han utdyper at den sosiale respekten som personen nå får av sine prestasjoner også kan tilkjennes personen selv. Dette skjer ved at personen opplever en sosial verdsetting som fører til en følelsesmessig tiltro til at en selv har prestasjoner og ferdigheter som anerkjennes som verdifulle av de andre samfunnsmedlemmene. Honneth (2008) kaller dette for en praktisk selvforståelse. I dagligtalen kalles dette for selvfølelse.

3.4 Livsverden og systemverden

Solfrid Vatne (1998) bruker Habermas og hans teori om *livsverden* og *systemverden* som et teoretisk fundament for å analysere brukermedvirkning i hjelperelasjonen.

Habermas (1984) viser i sin teori om kommunikasjon, til hvordan to personer bruker den samme kunnskapen på forskjellige måter ut fra deres bakgrunnskunnskap.

Avhengig av hvilke premisser personene har fokus på, vil hver analyse kunne lede i forskjellige retninger. Her viser Habermas (1984) til forskjellene i de rasjonelle premissene i systemverden og den individuelle sfære i livsverden.

3.4.1 Livsverden

Livsverden er den bakgrunn som fører til at individer kan ha en felles oppfatning og forståelse av ting som skjer i hverdagen. Den forutsetter et språklig og kommunikativt fellesskap med andre (Vatne, 1998). «The abstract concept of the world is a necessary condition if communicatively acting subjects are to reach understanding among themselves about what takes place in the world or is to be effected in it. This communicative practice they assure themselves at the same time of their common life-relations, of an intersubjectively shared lifeworld.» (Habermas, 1984, s. 13). Dersom andre har en annen forståelse av noe i hverdagen enn en selv, kan dette komme av at en har forskjellige livsverdener. Det å komme fra forskjellige kulturer, stor aldersforskjell, yrkeserfaringer eller sosiale erfaringer, fører til at en har forskjellige forutsetninger for å forstå en og samme hendelse. Livsverden utgjør imidlertid ikke bare en privat og unik verden. Skal en kunne leve sammen med andre mennesker og forstå dem, forutsetter dette at en til en viss grad har livsverdener som overlapper hverandre. Dette betyr at det som blir kommunisert fra den ene part, blir forstått og oppfattet av den andre. Dette danner grunnlaget for muligheten for å ta den andres perspektiv, å forstå og ha medfølelse for den andre. Interaksjonen skaper altså en forståelse hos personen, og påvirker på denne måten personens livsverden. Forholdet mellom en selv og omgivelsene er derfor et dialektisk forhold. Det foregår en gjensidig påvirkning. Likevel er det en grunnleggende forståelse at en aldri fullt ut kan forstå og oppleve verden på akkurat samme måte. Brukermedvirkning krever derfor evnen til perspektivskifte hos

individene i interaksjonsprosessen. Utfordringen blir i størst mulig grad å få tak i den andres livsverden slik den forstås av motparten (Vatne, 1998).

3.4.2 Systemverden

Systemverdenen vil si de situasjoner eller der hvor den instrumentelle fornuft er styrende. Atferden styres ikke av menneskelige normer. Handlinger i systemverden styres av hva som er effektivt og nyttig. I systemverdenen er handlingene strategiske etter en teknisk-instrumentell fornuft (Vatne, 1998). I systemverdenen er tenkningen formålsrasjonell og objektiv, teknisk problemløsning er målet.

3.4.3 Kolonisering av livsverden

Habermas fremhever hvordan kravene til effektivisering og kontroll fra systemverdenen griper inn i livsverdenen. Ved rasjonalisering av livsverden kommer den instrumentelle fornuft i konkurranse med prinsippet om å oppnå en felles forståelse, og vil kunne ha en gjennomgripende effekt på livsverdenen. Det skjer slik en kolonisering av livsverdenen, som innebærer at systemverdenens idealer invaderer selve kjernen i livsverdenen.

Denne kjernen består av livskvalitet og omsorg. Blir disse områdene overlatt til systemverdenen, blir de underkastet denne verdens rasjonalitet. Den mellommenneskelige kommunikasjon vil bli farget av den instrumentelle fornuft. Den blir fremmed og frarøver friheten til å handle ut fra egne verdier og normer (Vatne, 1998; Habermas, 1984). Vatne (1998) beskriver hvordan behandlingssituasjonen innen helsefaget kan bli påvirket av koloniseringen av livsverdenen. På samme måte vil denne koloniseringen kunne påvirke relasjonen mellom betjent og innsatt i lukket fengsel.

3.4.4 Brukermedvirkning og system- og livsverdensteori

Brukermedvirkning kan også ses på som et tvetydig begrep sett i forhold til Habermas sin system- og livsverdensteori. Det kan sies å være et begrep som brukes og er utviklet av hjelperne. Dette kan fort føre til at det er hjelperne som avgjør hvilken utforming brukermedvirkningen skal ha. På denne måten kan det oppfattes som et systembegrep.

På den annen side har begrepet et innhold som innebærer deltagelse og samarbeid i en felles prosess, og er slik i samsvar med livsverdenens verdier. Her ser en at det foreligger en innebygget spenning når begrepet skal anvendes. De menneskelige verdier i livsverdenen og systemverdier kan komme i konflikt med hverandre (Vatne, 1998). Av dette kan det sies at Habermas sin teori om systemverden og livsverden, egner seg godt til å belyse brukermedvirkningsproblematikken i fengselsregimet. I dette strenge sikkerhetsregimet, kreves det at en samtidig skal bedrive rehabiliteringsarbeid. En befinner seg således midt i spenningsfeltet mellom systemverdenen og livsverdenen.

4.0 Metode og metodiske overveielser

Metodisk tilnærming vil si hvordan en systematisk skal gå frem for å få informasjon om det fenomenet en ønsker å studere, og hvordan den informasjonen en innhenter skal analyseres (Johannessen, Tufte og Christoffersen, 2010).

I denne studien var jeg interessert i å få tak i innsattes egne vurderinger og oppfattelser av brukermedvirkning i lukket fengsel og dens betydning for deres psykiske helse. Problemstillingen min var med andre ord fortolkende. Siden det var informantenes egne beskrivelser jeg var ute etter hadde studien en kvalitativ tilnærming, og jeg brukte forskningsintervju for å innhente data. Hensikten med det kvalitative intervjuet var å få fram beskrivelser av informantens hverdagsverden for å kunne tolke betydningen av det de beskrev (Malterud, 2011; Johannessen et al., 2010).

4.1 Design

Data ble innhentet gjennom et semistrukturert eller delvis strukturert individuelt intervju, som innebærer en overordnet intervjuguide hvor spørsmål, temaer og rekkefølge kan varieres (Johannessen et.al., 2010).

Dette er et fenomenologisk inspirert forskningsintervju hvor hensikten er å få innblikk i dagliglivet fra intervjupersonenes eget perspektiv. Begrepet livsverden blir brukt for å beskrive vår daglige verden slik den fremtrer for den enkelte (Tanggaard og Brinkmann; 2012, Kvale og Brinkmann, 2009). En livsverdensorientering innebærer en holdning om at informantenes egen livsverden er det opprinnelige landskapet, og jeg prøvde gjennom intervjuet å lage et kart som gjenspeilte de innsatte sitt landskap (Tanggaard og Brinkmann, 2012). Samtidig ville jeg forsøke å tolke hva de innsatte formidlet. Jeg hadde derfor en hermeneutiskfenomenologisk tilnærming til materialet, inspirert av Malterud (2011) og Kvale og Brinkmann (2009).

4.1.1 Rekruttering av informanter

For å kunne belyse problemstillingen best mulig gjorde jeg en del overveielser med tanke på rekruttering av informanter. Jeg hadde i utgangspunktet tenkt å velge informanter fra ett lukket fengsel, og tok derfor kontakt med fengselsleder ved lukket fengsel. På grunn av at det ikke var tilstrekkelig med informanter som sonet dom i dette fengselet, representerer studien utvalg fra to lukkede fengsel.

Avdelingsleder i det første fengselet mente mange innsatte ville assosiere studien med noe som var i fengselets regi, dersom det var fengselet som leverte ut informasjonsskrivet om studien. Jeg besluttet dermed å møte opp på avdelingene personlig for å prate med hver enkelt innsatt som jeg anså kunne være aktuelle. Jeg hadde en samtale med avdelingsleder i det første fengselet, hvor jeg fikk informasjon om de forskjellige innsatte som var i min målgruppe. Jeg snakket også litt med betjentene på avdelingene i begge fengslene, hvor de var behjelpelige med å komme med tips om hvem som kunne være gode informanter. Jeg var i denne prosessen hele tiden bevisst på at kunnskap alltid vil bli påvirket av hvor man velger å hente materiale fra. Søker man kun informasjon fra mennesker man er enig med, kan man ikke forvente å få kunnskap som utfordrer forforståelsen (Malterud, 2011). Jeg strebet derfor etter variasjon i alder og personlige egenskaper. Det var et bevisst strategisk valg.

Jeg valgte å stoppe rekrutteringen etter å ha fått til sammen åtte informanter.

Inklusjonskriterier

Jeg var ute etter opplevelsene til mannlige innsatte som soner dom i et lukket fengsel. Videre måtte informantene ha sonet et par måneder av dommen sin for at de skulle ha gjort seg erfaringer i forhold til problemstillingen. Jeg valgte informantene ut fra at de skulle ha et best mulig utgangspunkt for å kunne belyse problemstillingen min. Dette vil kunne vise ulike svar som kan gi muligheten til å beskrive flere nyanser av ett og samme fenomen (Malterud, 2011). Jeg visste også at det sitter mange utenlandske innsatte i fengsel som snakker lite eller ingen norsk og engelsk. For at det skulle være hensiktsmessig at de deltok måtte de kunne gjøre seg forstått på norsk. Ved å ekskludere gruppen av innsatte som ikke behersker tilstrekkelig med norsk, ville jeg imidlertid

miste informasjon fra en gruppe innsatte. Et annet viktig eksklusjonskriterium var at informantene måtte ha fysisk og psykisk helse til å kunne delta i studien.

Utvalg

Intervjuene ble gjennomført noen dager etter rekrutteringen. I det første fengselet hadde da en informant trukket seg, og i det andre fengselet var det to innsatte som hadde trukket seg. Målet mitt var å ha seks informanter, og det ble derfor forsøkt å rekruttere ytterligere en informant i det siste fengselet. En svakhet her kan være at denne innsatte ikke fikk like lang tid til å forbedre seg eller mulighet til å trekke seg før intervjuet som de øvrige innsatte. Likevel hadde han på lik linje som alle informanter, mulighet til å trekke seg når tid som helst i prosessen under og etter intervjuet. En annen mulig svakhet er at det var avdelingslederen som valgte denne informanten ut for meg. Betenkelighetene her er at den innsatte kan ha opplevd å ikke ha særlig valg i forhold til å delta i studien. Dette var imidlertid ikke det inntrykket jeg fikk av situasjonen, og det var meg selv som presenterte studien for informanten. En annen mulig svakhet er at denne informanten kan være en som taler godt for seg, og som avdelingsleder mente ville være en grei kar for meg å snakke med. Dette kan ha bidratt til at de mer ressurssvake innsatte ble ekskludert fra studien. Jeg vurderte likevel at de innsatte jeg frem til da hadde snakket med var så forskjellige at dette ikke utgjorde et problem. I tillegg til variasjon i personlige egenskaper, var det også variasjon i alder på samtlige informanter, som var fra 20 årene til 50 årene. Informantene hadde også forskjellig type sysselsetting i fengselet. Videre var noen førstegangssonere, mens andre var gjengangere i systemet og hadde sonet mange ganger tidligere.

4.1.2 Gjennomføring av det kvalitative forskningsintervjuet og transkripsjon

Intervjuene ble gjennomført på to dager i slutten av desember 2013 og begynnelsen av januar 2014. Intervjuene i det første fengselet foregikk på såkalte samtalerom, mens intervjuene i det andre fengselet foregikk på et besøksrom.

Kunnskapen en får i et kvalitativt intervju produseres sosialt gjennom interaksjonen mellom forsker og informant (Kvale og Brinkmann, 2009). Det var derfor viktig for meg å skape en god og trygg atmosfære ved å ha fokus på eget kroppsspråk og være

oppmerksom på det den innsatte hadde å fortelle. Fokus var å anerkjenne de innsatte i relasjonen gjennom blikkontakt, nikk, kommentarer og oppklarende spørsmål.

Hvert intervju startet med at jeg på nytt informerte kort om studien min. Jeg gjentok også til informantene at jeg selv jobber i kriminalomsorgen på en overgangsbolig, men la vekt på å klargjøre at jeg nå var der i en forskerrolle. Det ble understreket at de når som helst i forskningsprosessen kunne trekke seg.

Intervjuene varte fra 40 minutter til 1 time og 27 minutter. De ble tatt opp elektronisk, og transkribert etterpå. Intervjuguiden ble forsøkt fulgt slik at jeg ikke skulle gå glipp av viktige spørsmål. Rekkefølgen på spørsmålene varierte imidlertid etter hva informantene svarte og hva som var naturlig i samtalen. For å være sikker på at jeg hadde oppfattet informantene riktig, stilte jeg ofte avklarende spørsmål i form av bekræftelse eller avkreftelse av min forståelse av hva de hadde sagt.

Malterud (2011) understreker at det er viktig som forsker å være bevisst på at transkriberingen aldri kan gjenspeile virkeligheten fullstendig. Holdningen min var derfor at de virkelige rådata alltid vil være den faktiske hendelsen mellom partene i situasjonen. Når forsker og informant kommuniserer konstrueres en avgrenset versjon av virkeligheten for et bestemt formål (Malterud, 2011). Transkripsjonen i disse intervjuene ble derfor hovedsakelig forsøkt gjort ordrett for å kunne gjenskape situasjonene fra intervjuet i størst mulig grad.

Det var omfattende å transkribere intervjuene selv. Det opplevdes imidlertid som en stor fordel i det videre analysearbeidet. For å være sikker på at jeg forstod intervjuene riktig og at informantens synspunkter kom best mulig frem, ble intervjuene lyttet til flere ganger under transkripsjonen. Transkripsjonen av intervjuene utgjorde til sammen 92 sider.

4.1.3 Analyse

Det finnes ingen universelle regler for kvalitativ dataanalyse, og fraværet av standard prosedyrer gjør det vanskelig å forklare hvordan en skal gjøre denne analysen (Polit og Beck, 2012). I analysen ville jeg forsøke å finne frem til meningsinnholdet i det som fremkom, og forsøke å integrere enkeltdeler i materialet i større helheter (Tanggaard og

Brinkmann, 2012). Med inspirasjon fra Georigios fire analysetrinn (Polit og Beck, 2012; Malterud, 2011) ble det laget en oppbygning og struktur som var anvendelig for å kunne analysere materialet. Underveis i analyseprosessen fant jeg også deler av Kvale og Brinkmann (2009) sin hermeneutisk-fenomenologiske metode som nyttig.

Analysens fire trinn.

Helhetsinntrykk

For å få et helhetsinntrykk, leste jeg igjennom alle rådata. Jeg forsøkte å legge min forforståelse til side før rådata ble lest igjennom (Malterud, 2011). Tema som vekket min oppmerksomhet, og som gav seg til kjenne i materialet var foreløpig:

Oppfølging av innsatte fremstår som tilfeldig og lite målrettet, lite informasjon til innsatte, negativitet til fremtidsplan, passivisering, manglende ansvar, fremmedgjøring fra egne følelser og unødvendig institusjonalisering.

Disse temaene utgjorde på ingen måte noen systematisk refleksjon, men representerte mitt første inntrykk av materialet (Malterud, 2011).

Meningsbærende enheter- fra temaer til koder

Neste skritt var å identifisere og fargekode meningsbærende enheter (Malterud, 2011). All tekst ble satt inn i et hjelpeskjema for å identifisere hva det var de innsatte snakket om, det var min første koding (Johannessen et.al., 2010). Deretter ble alle kodene oppsummert ved å sette dem inn i et hjelpeskjema. Se tabell 1: Første koding; fra tema til koding. Kodene ble deretter videreutviklet ved å finne de meningsbærende enhetene.

Kondensering – fra kode til mening

Teksten ble ytterligere konsentrert ved å skille ut delene av teksten som var kodet. Den delen av materialet som jeg ikke hadde identifisert som meningsbærende enheter, ble nå foreløpig lagt til side (Malterud, 2011). For å få en helhetlig oversikt og forståelse av mine koder på dette tidspunktet, fant jeg at Kvale og Brinkmann (2009) sin hermeneutisk-fenomenologiske tolkning av tekster gav meg en best mulig forståelse av materialet. De meningsbærende enhetene kunne nå deles inn i selvforståelse, allmenn forståelse og teoretisk forståelse. Selvforståelse vil si informantenes egen forståelse beskrevet med egne ord. Den allmenne forståelsen trekker inn forskerens forståelse av teksten, mens den teoretiske forståelsen representerer hvordan funn kan tolkes opp mot det teoretiske rammeverket:

Tabell. 2: Eksempel på koding/hjelpeskjema ved kondensering

Selvforståelse	Allmenn forståelse	Teoretisk forståelse
<p><i>I1: Det kommer helt an på hvem det er... Nei, jeg føler jeg blir lytta til, så kommer det litt an på hva slags meninger jeg har.</i></p> <p><i>I2: Så er det noen som, noen er den personen som du vet de er sjef, men de snakker til deg på en vanlig måte. Å jeg liker nå best de som snakker til meg på en vanlig måte, jeg er faktisk ikke en liten drittunge, selv om jeg er bare i tyveårene... Jo, jeg tror nok det hadde gått greit å så tatt en samtale med enkelte men, enkelte vil du jo ikke ta en samtale med for de er jo litt smånazist. Men bortsett fra det så tror jeg at det skulle ha ordna seg.... Hmm, meningene blir jo trøkt litt ned for vi kan mene så mye vi vil men det er jo de som sitter å bestemmer ikke sant.....</i></p>	<p>Kommer an på hvem betjentene er. Noen er greie å snakke med, andre ikke. Innsatte refererer til at slik er det på utsiden også.</p> <p>Avhenger av kommunikasjonsmåten.</p> <p>Passivitet i kommunikasjonen skaper frustrasjon og opplevelse av at betjentene ikke bryr seg.</p>	<p>Kommunikasjon Bli lyttet til Kunne gi uttrykk for egne meninger Likeverd Respekt Avmakt Anerkjennelse Bli tatt på alvor</p>

Sammenfatning - fra kondensering til beskrivelser og begreper

Kodene ble så delt i ulike hovedkategorier og underkategorier. Etter å ha gått en del frem og tilbake i materialet, vurdert og reflektert over hva det var de innsatte egentlig formidlet med sine utsagn, kom jeg til slutt frem til en sammenfatning som jeg vurderte til å være lojal mot informantenes stemmer (Malterud, 2011). Dette ledet meg frem til følgende kategorier:

Hovedkategori: Innsatte sin opplevelse av medvirkning.

Underkategorier:

- Om hjelp og oppfølging
- Om passivisering

Hovedkategori: Hvilken betydning har medvirkningen for innsatte?

Underkategorier:

- Om å bli sett, hørt og tatt på alvor
- Om å ha kontroll over eget liv
- Om vonde følelser
- Om å håndtere vonde følelser
- Om selvtilliten

4.2 Forskningsetiske vurderinger

Studien er godkjent av Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD) og Kriminalomsorgen i den aktuelle region. Intervjuene bygget også på informert samtykke. Informantene ble orientert på en forståelig måte om det som angikk deres deltakelse i forskningen. Videre søkte jeg informasjon fra avdelingsleder i fengselet og betjenter om at de potensielle informantene klarte å vurdere sin egen situasjon, og foreta en selvstendig og frivillig avgjørelse om å delta (Forskningsetiske komiteer, 2009).

Anonymitet er ivaretatt ved at informantene ble aidentifisert ved bruk av nummer i stedet for navn. For å kunne sikre anonymitet ble heller ikke dialekten benyttet i sitatene. Personidentifiserbare data ble ikke oppbevart elektronisk, men innelåst i papirform. De elektroniske dataene viste kun til referansenummer. Når prosjektet er ferdig vil intervjuene slettes sammen med koblingsnøkkelen til referansenumre.

Det er i utgangspunktet viktig å være varsom når man skal intervjuer personer ettersom de på mange måter utleverer seg selv. De gir av seg selv, og faren for å krenke informantenes integritet er noe forskeren må være bevisst på. Innsatte er gjerne en ekstra utsatt gruppe da det å sitte i fengsel er et stigmatisert og tabubelagt tema (Forskningsetiske komiteer, 2009). De innsatte hadde krav på å vite at jeg jobber i den etaten som styrer deres hverdag, før de avgjorde om de ville utlevere seg til meg. Det var selvsagt også viktig å informere dem om at de vil bli anonymisert.

4.3 Forskerrollen

Som forsker vil en alltid på en eller annen måte påvirke forskningsprosessen, uavhengig av hvilken forskningsmetode som brukes. Dette fordi kunnskap er et produkt av menneskelig persepsjon, tolkning og samhandling (Malterud, 2011). Jeg forsøkte derfor å være bevisst på hvordan egne holdninger og verdier preget kommunikasjonen med informantene, og dermed også forskningen.

Min forforståelse var preget av at jeg hadde kunnskap om feltet gjennom en annen rolle enn forskerrollen. Dette trenger ikke være negativt så lenge man er åpen om det, og drøfter betydningen av sin kunnskap om feltet og sin forforståelse. Det innebærer å

kunne drøfte både de svakheter og fordeler forforståelsen vil kunne medføre (Malterud, 2011; Forskningsetiske komiteer, 2009). Selv om informantene ikke kjente meg personlig, ville deres kunnskap om min rolle i kriminalomsorgen kunne påvirket deres informasjon til meg. Det kan for eksempel ha hindret dem i å formidle andre erfaringer og forståelser enn de det trodde jeg var åpen for (Forskningsetiske komiteer, 2009). Alternativt var muligheten også tilstede for at noen kanskje hadde en fiendtlig innstilling til meg, da jeg representerte «makta». Det var imidlertid ikke mitt inntrykk at de innsatte brydde seg noe om at jeg jobbet i kriminalomsorgen. Jeg hadde forventet meg spørsmål og fokus på min rolle i kriminalomsorgen. De virket imidlertid ikke interessert i dette, og det ble ikke et tema utover min egen informasjon omkring dette.

Siden jeg kjente systemet var det nok enklere for meg enn en utenforstående å få tilgang til forskningsfeltet ved bruk av mitt kontaktnett. En annen fordel med at jeg kjenner systemet godt, er at jeg og de innsatte hadde mye felles grunnleggende kunnskap om kriminalomsorgen. Jeg hadde dermed et bedre grunnlag for å lage gode og innsiktsfulle spørsmål, enn en forsker som ikke kjenner feltet i det hele tatt.

4.4 Validitet og reliabilitet

I kvalitativ forskning skal reliabilitet og validitet være en integrert del av hele forskningsprosessen (Kvale og Brinkmann, 2009). Validiteten er uttrykk for studiens gyldighet. Dette betyr at validiteten knyttes til både studiens teoretiske forståelse, metodevalg, informantenes troverdighet, forskerens kompetanse, kvaliteten på det transkriberte materialet og analysen og hvordan den endelige rapporten klarer å gi en gyldig beskrivelse av studiens funn (Kvale og Brinkmann, 2009). I denne studien ble utvalget gjort med bakgrunn i utvalgsriterier om at informantene hadde sonet lenge nok til å ha gjort seg erfaringer med studiens problemstilling. Jeg ivaretok også validiteten underveis i intervjuene ved å stille kontrollspørsmål om jeg hadde oppfattet informantene riktig. Jeg opplevde informantene som ærlige og engasjerte i svarene sine, og jeg oppfattet at de syntes det var positivt å ha noen utenfra fengselet som hadde lyst til å snakke med dem.

Reliabilitet vil si studiens pålitelighet (Kvale og Brinkmann, 2009). Det som er sentralt for reliabiliteten er om de spørsmålene du stiller er egnet til å gi svar på

problemstillingen; - om du studerer det du sier du studerer. Spørsmålet blir om kvaliteten på gjennomføringen av intervjuet er god nok til å få svar som en kan stole på. Jeg har nøye beskrevet intervjusituasjonene. Jeg tok opp intervjuene digitalt. I transkripsjonen hadde jeg fokus på å være tro mot det informantene faktisk formidler ved å ordrett transkribere det som ble sagt.

For å ivareta troverdighet og gyldighet i denne studien har jeg beskrevet min forforståelse og gjort rede for stegene, vurderingene og valgene jeg har gjort gjennom hele mitt arbeid i studien. På denne måten er det mulig å følge forskningsprosessen i alle stadier.

5.0 Presentasjon av funn.

I dette kapittelet blir informantenes utsagn i stor grad benyttet for å formidle deres stemme videre (Malterud, 2011). Som tidligere beskrevet gav analysen hovedkategoriene: «Innsatte sin opplevelse av medvirkning» og «Hvilken betydning har medvirkningen for innsatte?».

5.1 Innsattes opplevelse av medvirkning.

Når de innsatte beskriver sin medvirkning i hverdagen, så kan dette deles inn i underkategoriene «om hjelp og oppfølging» og «om passivisering».

5.1.1 Om hjelp og oppfølging

Informantene beskriver at de får varierende hjelp og oppfølging fra betjentene i fengselet. Innsatte skal ha en kontaktbetjent som skal hjelpe dem gjennom soningen og som sammen med den innsatte skal lage en plan for soningen, en såkalt fremtidsplan. Her skal målene til den innsatte stå sammen med tiltak som skal gjøres for å oppnå disse målene. En fremtidsplan kan på mange måter sammenlignes med en individuell plan.

Flere informanter beskriver at de ikke visste hvem kontaktbetjenten deres var, før de etter lang tid spurte selv. Ingen av de innsatte beskriver at betjentene har tatt initiativ til å lage en fremtidsplan sammen med dem. Noen har selv etterspurt en plan, mens andre innsatte ikke har villet ha en plan. Det beskrives at fremtidsplanen ikke fungerer i praksis. Det er en plan som kontaktbetjenten ikke bruker i arbeidet med den innsatte, men som er fin for betjenten å vise til ledelsen. Fremtidsplanen oppleves ikke å ha noen funksjon for den innsatte, men er et administrativt krav fra ledelsen. Informantene som har laget en fremtidsplan beskriver at de har måttet fylle den ut alene på cellen:

Det ligger bare en lapp i hylla, ja gå å fyll ut den...

Selv om innsatte er positive til at de skal gjøre mest mulig selv og på denne måten få mest mulig innflytelse over egen fremtidsplan, fremheves det at en trenger hjelp og veiledning fra betjentene til å planlegge egen soning og løslatelse:

Jeg mener, du sitter ikke hjemme å planlegger hva du skal gjøre neste år og året etter der igjen, ikke sant.

Det blir videre beskrevet en ensomhet rundt det å planlegge sin egen soning. Det føles som at man sitter og jobber med noe for seg selv, som en ikke en gang vet om er gjennomførbart. Videre blir det beskrevet at å planlegge livet sitt steg for steg er en uvant måte å tenke på, selv for ressurssterke innsatte.

Det fremheves også eksempel på at når en innsatt har satt opp sine mål, har ikke disse blitt godkjent fordi ansatte har ment at målene ikke har vært realistiske. Informanten som opplevde dette beskriver det som at de ansatte ville sende ham på en omvei, i stedet for at han fikk gå den veien han ville. Den innsatte var av den oppfatning at han ikke fikk lov til å sette opp målet sitt på grunn av sin fortid og opplevde å bli dømt på grunnlag av denne.

5.1.2 Om passivisering

Samtlige informanter beskriver at de ikke har oppgaver på avdelingen som er deres ansvar å utføre. De beskriver riktignok at de skal rydde etter seg selv når de har spist, men dette oppleves ikke som å ha ansvaret for noe. Det oppleves som normal høflighet eller folkeskikk. Det er en innsatt som er «ganggutt» og har som jobb å holde orden på avdelingen. Han skal sørge for at det er rene tallerkener, rene håndklær, han skal vaske do og dusjer. De fleste innsatte beskriver dette som at de daglige oppgavene på avdelingen ikke er deres ansvar, dette kan ses på som en type legitim ansvarsfraskrivelse fra å medvirke i egen hverdag:

Vi har en ganggutt på avdelingen. Ganggutter de rydder og stiller til middag å sånne ting. Det eneste som kan være det er at når vi er ferdig med mat så skal vi alltid rydde av bordet vårt.

Informantene beskriver at det er lagt opp til liten grad av aktivisering i hverdagen. De beskriver en hverdag hvor de selv er lite medvirkende i de daglige gjøremål og vedlikeholdet av avdelingen. De beskriver en hverdag hvor det er blitt en vanlig tankegang at det er andres ansvar å for eksempel sørge for rene håndklær og rene kopper og kar:

Det der med at det er reine tallerkener i skapet fordi at ganggutten løper og vasker hele dagen. Og det å gå inn å hente håndklær og sånne ting, det er ikke noe du tenker over. Men hjemme så hadde det vært sånn at nå må jeg vaske håndklær fordi at nå er det bare så og så mange igjen. Nå blir det mer sånn at folk går og irriterer «nå er det faen ikke håndklær, det går faen ikke an å holde på sånn.». Det er jo en ting man tar for gitt. For i utgangspunktet så er det jo noe du hadde gjort selv hjemme.

De beskriver på mange måter det motsatte av medvirkning, de beskriver en institusjonalisering av hverdagen. En informant beskriver at de ikke en gang får ta sin egen middag, det er ganggutten som serverer middagen til de innsatte. Dette blir begrunnet med at ingen skal ta mer mat enn de andre, en må ha kontrollen og sørge for at alle får likt. Det beskrives en passiviserende tilværelse som ikke speiler virkeligheten.

Samtlige innsatte beskriver at de blir vekket om morgenen, de fyller ut et skjema for handleliste, blir handlet for og sengetøy og håndklær sendes til vaskeri. Dette kan være med på å sende signaler om lave forventninger og liten tro på at innsatte klarer å evne dette selv. Informantene beskriver at konsekvensene ved at andre for eksempel gjør matinnkjøpet for dem, fører til at de ikke selv kan gjøre økonomiske prioriteringer ved å ta de billigste merkene. Dersom de innsatte ønsker å disponere noe av fellesskapstiden sin på kvelden til å lage egen mat utenom den de får servert tidligere på dagen, står de fritt til å gjøre dette. Informantene har imidlertid ikke innflytelse til å kunne endre innkjøpslisten dersom butikken mangler en grunnleggende matvare for retten de skal lage. En innsatt beskriver at han gjerne har skrevet opp innkjøp til taco, men dersom butikken er tom for kjøttdeig så står han der med alle ingrediensene til en tacorett, men ingen kjøttdeig. Det uttrykkes frustrasjon rundt denne manglende muligheten til å medvirke ved innkjøpene selv.

Innsatte beskriver mer medvirkning i arbeid- og skolehverdag enn på avdelingen. Det er varierende hvor mye de opplever innflytelse og medvirkning i arbeid- og skolehverdag, men samtlige beskriver at de i noen grad kan medvirke. Informantene som beskriver at de i stor grad styrer arbeidshverdagen sin, oppgir stor frihet til å gjøre ting i egen rekkefølge og tempo så lenge oppgavene blir gjort i løpet av dagen.

Bare det blir gjort og det ikke blir gjort faenskap så bestemmer jeg, jeg bestemmer hvor jeg skal gå, hva jeg skal gjøre. Vil jeg ta meg en pause så tar jeg meg en pause å.... For da kan du ta det i ditt eget tempo, å du ja føle at du har litt kontroll da på det du gjør.

Innsatte beskriver opplevelsen av å gå på skole som særlig positivt. De får tatt seg en utdanning som gjør at de er styrket til de kommer ut samtidig som de opplever mestring gjennom å lære nye ting. En innsatt opplever at han gjennom skolegangen får bekreftelse på egne evner som han var usikker på om han lenger hadde. Den innsatte må gjøre alle oppgaver på skolen selv, det er ingen som utfører dette for ham. Ved å selv måtte ta ansvar på denne måten, blir medvirkningen i egen læring også større og han får slik bekreftet egne evner. Dette står i sterk kontrast til hvordan innsatte har beskrevet hverdagen ellers i fengselet.

I forhold til medvirkning i fritidsaktiviteter beskriver en innsatt at han søkte og fikk lov til å ha X-box på cella. Videre skrev han et brev til avdelingsleder om å få ta inn brukte spill til X-boxen, noe som egentlig ikke var lov av sikkerhetsmessige hensyn. Han begrunnet i brevet at alle spill har monograf i midten som viser at det er en direkte kopi. Dette førte til at reglene ble endret, og det ble lov til å ha brukte spill til x-boxen. Her ser en at den innsatte ved hjelp av å mobilisere egne ressurser på en saklig og konstruktiv måte fikk muligheten til å påvirke fritidstilbudet sitt i ganske stor grad.

Det blir beskrevet at passiviseringen fører til at informantene medvirker i begrenset grad i de hverdagslige gjøremål. En innsatt oppgir at det føles som at en på denne måten mister den normale hverdagen i fengselet:

En annen innsatt sa det at «det er oss og kongen. De åpner og lukker døra for oss uansett hvor vi skal hen. De går og henter toalett-papir hvis du trenger det, de serverer middagen til deg.». Å der mister du bakkekontakten, da mister du jo den der normale delen av hverdagen tenker jeg.... Jeg synes det er en bra måte å sette det frem på at «det er oss og kongen».

Den innsatte beskriver hvordan han selv styrer eget liv ute i det fri ved å betale husleie, strøm, rydde og vaske. I fengselet får en ikke innflytelse til å på egenhånd sørge for hverdagen sin på denne måten. Den innsatte beskriver at han savner denne innflytelsen til å kunne sørge for seg selv i hverdagen. Selv om en i noen grad kan medvirke i fritidsaktiviteter, blir dette sett på som for små ting i den store sammenhengen. Det å medvirke i så liten grad til å mestre hverdagen, blir omtalt som kakesmuler av den innsatte. Det beskrives som å gi følelsen av å bli vartet opp av andre. Gangguttene får imidlertid på mange måter mulighet til å ha denne innflytelsen i egen hverdag. Han beskriver derfor heller ikke den samme passiviseringen i egen hverdag som de andre

innsatte. Han beskriver generelt en mer aktiv og innflytelsesrik hverdag. Han uttaler at han legger opp dagen sin selv fordi det ikke er noen som bestemmer over ham.

Det blir etterlyst større grad av utnyttelse av egne ressurser i hverdagen, at en skal medvirke mer selv i stedet for å sitte så mye på cellen:

De kunne utnytta den personen jeg er føler jeg, mer enn det de gjør når jeg sitter her. Her sitter jeg egentlig bare for å kikke i taket.

5.2 Hvilken betydning har medvirkningen for innsatte?

Informantene beskriver at den opplevde medvirkningen eller innflytelsen de har over eget liv i fengselet påvirker følelseslivet deres. De beskriver vonde følelser ved manglende medvirkning og hvordan de forsøker å håndtere disse følelsene.

Medvirkningen har videre betydning for om de føler seg sett, hørt og tatt på alvor, om de opplever at de har kontroll over eget liv og hvordan det virker inn på de innsatte sin selvtillit.

5.2.1 Å bli sett, hørt og tatt på alvor

Informantene beskriver at det er viktig for dem å bli sett og hørt for at de ikke skal føle at det er andre som styrer deres liv. De beskriver at det er viktig for dem at de ansatte kommuniserer med dem som vanlige mennesker og ikke ”bare” innsatte for at de skal føle at de blir tatt på alvor. Det at de ansatte har en uformell tone og ikke utviser unødvendig autoritær atferd fremheves som betydningsfullt.

Det beskrives at dagen blir mye lettere hvis du har noe du skulle ha sagt. En innsatt forteller hvor viktig det er for han at han får innflytelse selv om han blir syk. Han forteller at de ansatte ikke må bli så blendet av redsel for symptomene hans at de ikke hører på ham. Han ønsker å få medvirke til hvordan han skal behandles når han er syk. Han viser til en episode hvor han sier han var psykotisk og opplevde at callinganlegget på cellen hans snakket til ham. Han ville derfor snakke med en lege. Innsatte forteller at dette ville ikke betjentene høre på, de putta han rett i ei sikkerhetscelle isteden:

Der tippa jeg bare enda mer. De er redde vet du... Men det var helt feil måte å gjøre det på. Jeg sa det til dem liksom, må ikke finne på å sette meg på sikkerhetscella da blir jeg

gæren ... De skulle hørt på hva jeg hadde å si, prøvd å finne på andre løsninger. . . Jeg ville jo bare prate med legen.

En informant beskriver hvordan opplevelsen av egenverdi blir påvirket dersom forslagene hans blir hørt på:

En blir jo stolt av seg selv, ikke sant hvis du kommer med et forslag som faktisk blir hørt på.

I det ene fengselet har de noe som kalles kontaktutvalg (KU). I det andre fengselet har de ikke dette, men en innsatt forteller at han har prøvd å få i stand dette. Han har vært med på å opprette KU tidligere i annet fengsel med gode erfaringer. I fengselet som har KU, velges det en tillitsvalgt fra hver avdeling som er deres representant i KU. Her møtes de en gang i måneden sammen med ledelsen i fengselet. Den ene innsatte er tillitsvalgt og beskriver at han blir hørt og tatt på alvor. Selv om det er mange av forslagene som de ikke får gjennomslag for, beskriver han at han får en forklaring på hvorfor forslagene ikke er mulig å få til. Han uttrykker derfor heller ingen frustrasjon over at ikke alle forslag kommer igjennom. Han vet at det er dårlig økonomi for eksempel, da regnskapsfører noen ganger har vært med på møtet. De innsatte har her fått en egen formell arena med mulighet til påvirkning. Det beskrives at dersom man kommer med fornuftige forslag så blir en hørt på.

Den innsatte som har forsøkt å få til KU i fengselet, beskriver på mange måter det motsatte. Han beskriver at hans meninger ikke blir lyttet til, de innsatte blir ikke tatt på alvor og konsekvensene blir mindre medvirkning i hverdagen. Han oppgir at i det fengselet som han var med å opprette KU, ble de innsattes meninger om hvordan en kunne få til en bedre hverdag i fengselet lyttet til. Han oppgir at han har prøvd å få til KU i det fengselet han er i, men at han ikke blir møtt med forståelse fra betjentene om at det er nødvendig.

Informantene beskriver at det er veldig forskjellig alt etter hvem de snakker med om de blir lyttet til og tatt på alvor. Flertallet beskriver at de fleste betjentene er greie å snakke med. De oppgir at om de blir lyttet til, avhenger av hva slags meninger de har. De innsatte har klare eksempler på hvordan de blir behandlet uten å bli tatt på alvor:

Enkelte personer hører godt etter, andre personer sitter gjerne å kikker på pc-skjermen «åja sier du det ja, ja ok», ikke sant. «Skal sjekke opp i det». Kommer du kanskje to-tre

dager etterpå, «sjekka du opp i det?». «Nei jeg har ikke fått gjort det der», ikke sant?
Eller «Hva var det jeg skulle sjekke opp i?».

5.2.2 Å ha kontroll over eget liv

Det å gjøre flere ting selv i hverdagen fremheves som betydningsfullt for mange informanter, fordi en da får følelsen av å styre livet sitt selv. Jo mindre du får medvirke, desto mindre føles det som ditt eget liv. Det å selv bestemme sine egne mål for soningen er noe som fører til følelsen av kontroll over eget liv:

Det er mitt liv jo, de kan ikke ta alt fra meg heller vet du, noe må jeg jo ha.

En innsatt beskriver hvordan han opplevde å sitte i varetekt, hvor en har enda mindre medvirkning i egen hverdag enn på en vanlig domsavdeling:

Da følte jeg at det eneste jeg hadde kontroll over det var om jeg skulle leve eller ikke.... Så da satt jeg igjen med følelsen av at, jeg bestemmer ingenting.... Det er ikke mitt liv lenger, de skal styre mitt liv i mange år.

Samtlige innsatte beskriver at en tar skade av å sone på grunn av den manglende medvirkningen og kontrollen en har i eget liv. En innsatt gir et eksempel på hvordan han 14 dager etter at han har blitt løslatt sitter og venter på at noen skal låse opp døren hans i sitt eget hjem. Han har ikke kunnet medvirke til når han skal ut av cellen sin selv, det er det andre som har styrt.

5.2.3 Om vonde følelser

Mange innsatte oppgir at passiviseringen som den manglende medvirkning i hverdagen beskrives å føre til, gir opplevelsen av å bli brutt ned. En innsatt beskriver håpløshet og resignasjon:

Å du blir skikkelig surrete i hode og skikkelig trøtt, du blir veldig tiltaksløs. Å fra å gå fra å ha jobb hele tiden til å ha ingenting, du sitter bare på et rom og kikker i veggen, det er... Da blir du veldig matt og lei.

Det å ikke få gå i butikken og selv kjøpe egne klær, er et uttrykk for manglende innflytelse i eget liv. Det å bli utestengt fra denne typen medvirkning i eget liv, beskrives å føre til vonde følelser. En innsatt oppgir at han har vært vant til å klippe ut bilder av klær fra reklame og sendt dette hjem til familien sin, slik at de har kunnet handle klærne og sendt til ham i posten. Når han etter lang tid i lukket fengsel plutselig skulle få handle selv på en permisjon, beskrives opplevelse av angst, paranoia og stress. Den innsatte måtte sette seg ned og hvile etter kort tid av ren utmattelse etter mange sanseintrykk. Han beskriver at han følte alle så på ham og visste at han kom fra fengsel.

En innsatt beskriver at han føler seg motarbeidet fordi han ikke opplever at han har noe han skulle ha sagt. Han sier han blir deprimert og lei fordi han ikke blir lyttet til. En annen innsatt beskriver følelsen av å bli frarøvet egne ressurser når du ikke får medvirke. Han beskriver det så sterkt som at han føler fengselet tar vekk de beina han kom inn med. En annen måte det blir beskrevet på er hvilken tapsfølelse en får inni seg når man ikke har noen innflytelse i livet sitt:

For du får sånn, du får sånn tapsfølelse inni deg. Hvis du skjønner, og det er ikke bare den følelsen hvis du taper i kortspill eller bilspill eller et eller annet sånne ting. Det er som, du føler du taper deg selv.

5.2.4 Om å håndtere vonde følelser

De vonde følelsene informantene oppgir at de får når de har manglende innflytelse i egen hverdag beskrives som vanskelige å håndtere. Samtlige beskriver at de håndterer disse følelsene ved å fortrenge dem eller skape avstand til dem. Noen beskriver at de tidligere eller i begynnelsen av soningen fikk negative erfaringer med å gi utløp for disse vonde følelsene. De opplever derfor at det beste er å ”skru av” følelsene sine:

Jeg har en bryter som jeg skruer av liksom hver gang jeg soner så bare sviisj, flyr jeg igjennom....

En annen beskriver at han føler han mister seg selv, fordi han ikke kan føle på alle de vonde følelsene:

Jeg sa jo det til min mor en gang at av og til så føler jeg at jeg mister meg selv for jeg føler at jeg har blitt en annen person, en hardere person. Jeg har alltid vært en følsom person

En informant som store deler av sitt liv har gått inn og ut av fengsel, en såkalt gjenganger, er opptatt av å fremheve at han ikke har noen problemer med å sone. Han beskriver at det heller ikke er noe problem for andre å sone, de må bare «knekke koden» først. Koden de må lære seg oppgir han er å komme inn i rutinen og koble ut. Det kan nesten oppfattes som at en må lære seg å ikke tenke selv, bare gjøre for å komme seg igjennom soningen.

En annen som er en ung førstegangssoner, beskriver hvordan han har lært seg den omtalte koden. Han forteller at han fokuserer på å leve i sin egen boble. I denne boblen har han sin egen rutine som han følger hver dag. Hva han opplever eller hva som skjer utenfor denne boblen, bryr han seg ikke om. Han setter ikke foten ned for noe.

Denne informanten var veldig opptatt av å omtale soningen i positive ordlag. Når en imidlertid spurte mer utfyllende i forhold til hva han egentlig mente som var så positivt, kom det frem en underliggende ambivalens. For eksempel når han skulle beskrive hvordan han hadde det med seg selv psykisk under soningen:

Jeg har det bra, skal ikke klage. Alltid godt humør, du vet. Stille og rolig, jeg må gå stille og rolig her.

Den innsatte var opptatt av å ikke være til bry for noen. Han skal ikke kreve noe, og slik være en vanskelig innsatt. Han skal gjøre det han blir fortalt og ikke uttrykke negative følelser. På denne måten vil han fint komme igjennom soningen. Han forteller at det tross alt bare er mennesker som gjør jobben sin, og han må derfor få en god tone med dem.

5.2.5 Om selvtilliten

Selvtilliten oppgis å bli påvirket av medvirkningen i hverdagen. Det blir beskrevet at siden man ikke påvirker så mye selv i livet sitt, så får man heller ikke troen på at man på egenhånd skal klare å mestre livet på utsiden. Den manglende medvirkningen i hverdagen fører til dårlig selvtillit i forhold til troen på å klare seg når man kommer ut:

Så kommer du i fengsel og så styrer du ingenting selv. Å ved å ikke styre noen ting selv, hvordan i helvete skal du klare deg i virkeligheten da? Fordi det er jo ikke virkeligheten dette her, dette er jo en venteplass.

En informant som imidlertid har levd et kaotisk liv som rusmisbruker før han ble satt inn i fengsel, opplever at han på noen områder i hverdagen i fengslet får muligheten til å mestre på egenhånd. Dette fører igjen til at han får bedre selvtillit. Han begrunner det med at dersom han ikke hadde havnet i fengsel, så hadde det nok ikke gått så bra med ham på grunn av det destruktive livet han levde. Han mener han har medvirkning til å bygge opp noe selv i fengselet, som han ikke ville vært i stand til på utsiden. Han fremhever arenaer som skole og fritidstilbud og muligheten til å være sosial i fellesskapstiden som områder hvor han får bygget opp selvtilliten sin. Dette er også de områdene som de innsatte har fremhevet er der hvor de til en viss grad opplever å kunne medvirke.

Innsatte som imidlertid opplever å ha hatt et greit eller et såkalt normalt liv før soning, beskriver at en ikke får bygget opp veien under seg inne i fengselet. Flere innsatte uttaler at de ikke blir rehabilitert i fengselet, men det oppleves som motsatt.

En informant mener det er bra det er lagt opp til at innsatte må ut av cellen sin for å stå i matkø sammen med de andre innsatte. Han mener de innsatte på denne måten blir tvunget ut av cellen og får muligheten til å komme i prat med folk i matkøen. Han sammenligner dette med varetekten hvor de innsatte i enda større grad blir passivisert og får servert maten på døren. Den innsatte oppgir at for sjenerte folk kan disse småtingene som gjør at en selv må ta styringen i egen hverdag, være med på å bygge opp selvtilliten.

Men generelt er det en beskrivelse fra de innsatte om at den manglende innflytelsen i egen hverdag i fengselet bidrar til å bryte ned selvtilliten:

Hvis ikke du har noen ting du kan jobbe med i hverdagen mens du soner som er lagt opp av kriminalomsorgen til å styrke selvtilliten din på at du skal klare deg når du kommer ut... Hvis ikke du har det, så får du ikke bygget opp den tilliten som du burde ha for at du skal klare det.

6.0 Drøfting

I lukkede fengselsregimer er det hensynet til sikkerheten som alltid vil veie tyngst. Fengselet er derfor bygget opp etter strenge rammer og faste strukturer som gir lite rom for individualitet. Den tradisjonelle sikkerhetstenkningen er at dagligdagse aktiviteter ikke er tillatt i fengsel. Goder kan imidlertid oppnås etter detaljerte retningslinjer (Meld. St. 37 (2007-2008)). Fengselet er gitt et mandat til å passe på samfunnets lovbrøyttere, de ofte utstøtte og farligste menneskene. Det synes derfor også nødvendig at sikkerheten alltid må være i fokus for å ivareta dette mandatet. Å passe på lovbrøytterne i den perioden de er dømt til frihetsberøvelse innebærer imidlertid noe mer enn å bare oppbevare dem sikkerhetsmessig forsvarlig på en anstalt. De senere årene har det da også blitt et stadig større fokus på at fengselet samtidig skal rehabilitere de innsatte. I fengselet skal det være fokus på selvforvaltning som innebærer botrening for å mestre hverdagslige gjøremål (Meld. St. 37 (2007-2008)). Medvirkning i egen hverdag fremstår som en naturlig del av denne selvforvaltningen. Dette er ikke uproblematisk.

Studiens hensikt er å få kunnskap om hvordan innsatte i lukket fengsel opplever at de får medvirkning/innflytelse i beslutninger som gjelder deres egen hverdag, og om denne opplevelsen har betydning for deres psykiske helse. Et av hovedfunnene viser at hvordan informantene blir møtt av ansatte er sentral for opplevelsen av medvirkning. Dette gjelder både i arbeidet med fremtidsplanen, i den daglige kontakten mellom innsatte og ansatte og ved de hverdagslige gjøremål i fengselet. Studien viser videre at informantenes opplevelser av manglende medvirkning har negativ innvirkning på deres psykiske helse. De innsatte beskriver mange vonde følelser og manglende arenaer for å håndtere disse følelsene, som synes å lede til fremmedgjøring fra eget følelsesliv. De opplever videre manglende kontroll over eget liv og begrensede muligheter til å kunne bygge opp selvtiliten sin. Dette er forhold som alle er negative i forhold til de indre psykologiske prosesser (Schnittker, 2014; Mæland, 2009; WHO, 2007).

6.1 Opplevelse av medvirkning og betydning for den psykiske helse

6.1.1 Systemverden og livsverden

Fengselet består av flere motstridende hensyn som gjenspeiler ytterpunktene i Habermas sin systemverden og livsverden (Vatne, 1998; Habermas, 1984). Det er et spenningsfelt mellom to egentlig helt forskjellige verdener. Den rasjonelle sikkerhetstenkningen dominerer systemverden, mens rehabiliteringens verdier om mestring, gjenoppbygging av verdighet og deltagelse dominerer i livsverden. Den manglende medvirkningen som informantene beskriver mellom innsatte og ansatte, kan forstås i lys av dette. Dette kan sammenlignes med funnene i studien til Skorpen et al. (2009) som viste en tilsidesettelse av brukermedvirkning i et sykehus preget av spenningsfelt mellom miljøterapi perspektiv og det medisinske perspektiv.

De forskjellige verdene kommer til uttrykk på ulike måter i fengselet. Det som er felles for disse uttrykkene, er at de påvirker innsattes muligheter til å medvirke. Når informantene forteller at de selv må be om en fremtidsplan og etterpå må fylle ut denne alene, kan dette være et uttrykk for at de innsatte og betjentene relaterer seg til to forskjellige verdener. Kanskje fengselsbetjentene ikke ser på arbeidet med fremtidsplanen som særlig viktig. Deres hovedformål er å sørge for ro, orden og sikkerhet i fengselet. De lever i en systemverden hvor de handler etter instrumentell fornuft. Fra informantenes perspektiv viser studien at de ønsker å planlegge egen fremtid. De ønsker imidlertid at det skal være deres egne mål som står der. De ønsker videre at det reelt skal jobbes mot å oppnå målene. I deres livsverden er det dette som er viktig for dem. Habermas (1984) hevder at mennesker fra to forskjellige verdener aldri fullt ut kan forstå hverandre. Brukermedvirkning blir derfor viktig, men krever evne til perspektivskifte hos fengselsbetjentene som de profesjonelle aktørene i samhandlingen (Vatne, 1998; Habermas, 1984).

Studiens funn kan indikere nettopp manglende evne til perspektivskifte fra de ansatte. Et eksempel er når innsatte ikke får føre opp sine mål fordi ansatte mener dette vil være urealistisk. Dette kan henge sammen med at tidligere erfaringer og opplevelser gir innsatte og ansatte forskjellig fokus. De ansattes tidligere erfaring tilsier kanskje at målene de innsatte setter ikke alltid er realistiske. Fornuften deres styrer i relasjonen med innsatte. Mange innsatte sitter imidlertid med en erfaring om at de har forandret

seg og ønsker å endre livsførsel. De er motivert for å skulle sette opp det de drømmer om som mål.

Fremtidsplanen kan anses som et verktøy for medvirkning i eget liv i fengselet. Studien tyder imidlertid på at konsekvensen av de forskjellige verdener er at informantene ikke opplever arbeidet med fremtidsplanen som en arena for medvirkning. Studien viser en manglende dialog rundt arbeidet med denne. Undersøkelsene til Petersen et al. (2008) og Petersen et al. (2012), viser sammenfallende funn i andre hjelperelasjoner. Begge undersøkelsene har identifisert at viktige hindringer for brukervedvirkning, er negative holdninger blant fagfolk til brukernes evner til å ta rasjonelle og kvalifiserte valg i egen tiltaksplanlegging. Dette er i strid med målene i en rehabiliteringsprosess som vektlegger brukervedvirkning. I dette perspektivet skal en jobbe for å gjenvinne den innsattes verdighet. Det følger av dette at det er den innsatte selv som skal avgjøre hva som er viktig i eget liv og hvilke prioriteringer det skal gjøres av dette (Berg, 2002). I denne studien oppleves fremtidsplanen heller som et administrativt krav fra ledelsen, som kan være fint å smykke seg med for betjentene. En informant uttrykker også at de trenger hjelp og veiledning for å fylle ut fremtidsplanen fordi det er en uvant måte for dem å tenke om fremtiden på. De får jo medvirke ved at de må fylle den ut selv, men det skjer også en ansvarsfraskrivning fra de ansatte når de ikke hjelper til med å forme innholdet i planen. Medvirkningens betydning vil på denne måten lett kunne bli et skinndemokrati (Ørstavik, 2002; Arnstein, 1969). Disse funnene støttes av Lien og Olsen (2008) sin studie, hvor det beskrives at flere innsatte hevder at fremtidsplaner er til for fengselets skyld og ikke deres. Det kan virke som om holdningen er at fremtidsplanen ikke er de ansattes ansvar. Kanskje er det også for betjentene en uvant måte å gjøre ting på, det kan være et skjema som heller ikke de helt vet hvordan de skal bruke. Å skrive ned sine fremtidsmål er som en innsatt selv sier, ikke noe du sitter og gjør i hverdagen hjemme. Ved å måtte fylle ut planen alene, blir dette på den ene siden et middel til økt deltagelse i planlegging av egen fremtid for de innsatte. På den annen side blir den imidlertid også et middel for betjentene til å slippe unna et ubehagelig ansvar. Økt medvirkning legitimerer på denne måten en passiv betjentrolle (Ørstavik, 2002).

En annen illustrasjon på hvordan brukervedvirkning kan hindres av systemverdenens dominans i fengselet, er en innsatts beskrivelse av hvordan han ikke får medvirke når

han er syk. Det virker ikke som at de ansatte stopper opp i situasjonen og lytter til hva den innsatte fra sin livsverden prøver å formidle. De tenker sikkerhet og formålsrasjonalitet. Deres oppfatning av den innsatte styrer hjelperelasjonen. Å sende den innsatte på sikkerhetscelle opprettholder betjentens formål om ro og sikkerhet på avdelingen. Det gir imidlertid ikke den innsatte mulighet til å medvirke slik at han kan bedre sin egen situasjon. Det kan ligge ansvarlighet og omsorg for både den innsatte og ansatte i fengselsbetjentens avgjørelse. Det ligger jo en risiko i å la den innsatte få medbestemmelse i en slik situasjon. Dominans fra den ene eller den andre fornuftsformen vil imidlertid kunne bli destruktivt. Dersom formålsrasjonaliteten blir for dominerende, kan resultatet bli manglende brukermedvirkning. Blir omsorgsrasjonaliteten for sterk, kan dette føre til en faglig uforsvarlig behandling av de innsatte (Vatne, 1998; Habermas, 1984).

I organiseringen av den praktiske fengselshverdagen fremkommer det også at informantene har manglende medvirkning i egen hverdag. Det er ikke vanskelig å skjønne fengselets grunner for å for eksempel ha en «ganggutt» som utfører hverdagens oppgaver på avdelingen. Det fører til mindre konflikter og mer ro og orden når en person, som gjerne fra før innehar gode ferdigheter for å ivareta avdelingen, har ansvaret for de praktiske oppgavene. Fengselsbetjentene slipper å irettesette og veilede kanskje et titalls forskjellige mennesker, men forholder seg kun til en person. Det er en rasjonell beslutning. Som studien viser, kan dette derimot føre til manglende medvirkning og ansvarliggjøring for de øvrige innsatte, og i sin ytterste konsekvens kunne lede til lært hjelpeløshet (Helsedirektoratet, 2006). Det er få informanter som setter spørsmålsteget ved at de øvrige innsatte ikke skal medvirke mer på avdelingen. Studien kan tolkes dithen at det har blitt en selvfølge for både informantene og de ansatte at det er én innsatt sitt ansvar å gjøre viktige oppgaver på avdelingen. Det tyder derfor på at livsverdenens verdier som deltagelse i eget liv, kan ha blitt invadert og kolonisert av systemverdens formålsrasjonelle verdier. I Molvær (2012) sin undersøkelse om sedelighetsdømte, fant heller ikke hun mye som tydet på en aktiv medvirkning for de innsatte i relasjonen med kontaktbetjenten. Rehabilitering i et slikt miljø fremstår som vanskelig. Dette støttes av Friestad et al. (2005) som argumenter for at en må integrere flere perspektiver samtidig for å kunne hjelpe innsatte på en helhetlig måte. Caine (2012) fremholder også at å bygge opp en persons sosiale kapital har vist å ha en positiv effekt på menneskers psykiske helse. Fengselet som system må av dette i

tillegg til å fokusere på sikkerhet, evne å se hele situasjonen til de innsatte i rehabiliteringsarbeidet. Dette innebærer å anerkjenne betydningen som samspillet mellom innsatte og omgivelsene rundt dem har for deres psykiske helse.

Brukermedvirkning og evne til perspektivskifte fra de profesjonelle kreves for at en skal lykkes med balansegangen mellom sikkerhetsperspektivet og rehabiliteringsperspektivet. Det er imidlertid en balansekunst som denne studiens funn tyder på at kan være vanskelig å få til.

Studien viser riktignok også et godt eksempel på at en fin balanse mellom systemverden og livsverden er oppnådd ved opprettelsen av KU. Her har en fått en formell arena hvor det formålsrasjonelle fra ansatte kan kombineres med at innsatte får mulighet til å medvirke på systemnivå med sine opplevelser fra livsverden. Dette er også noe som fremheves som positivt av de innsatte selv.

Hva betyr det så for de innsattes psykiske helse å leve i dette spenningsfeltet mellom to verdener, hvor medvirkningen av informantene beskrives som så begrenset? Hvordan opplever de innsatte selv at deres psykiske helse blir påvirket?

6.1.2 Dialog og anerkjennelse

Det å bli sett, hørt og tatt på alvor er avgjørende for om informantene opplever medvirkning. Funn fra undersøkelsen viser at det er viktig for de innsatte å bli behandlet som likeverdige, og ikke bare som en innsatt. Medvirkningen er viktig for menneskeverdet (Hanssen et al., 2010; Ørstavik, 2002). Funnene tyder på at det gjør noe med de innsattes selvfølelse når de blir lyttet til og har noe de skulle ha sagt. Det beskrives for eksempel at en da blir stolt av seg selv. Medvirkningen påvirker selvbildet positivt, og virker slik inn på de innsattes indre psykologiske prosesser (Honneth, 2008, Sverdrup et al., 2007, Helsedirektoratet, 2006). God dialog blir derfor viktig for den psykiske helsen.

De innsatte som deltok i studien beskriver at de fleste ansatte er greie å snakke med. Dette kan i Honneth (2008) sitt kjærlighetsanerkjennelseperspektiv tyde på at de opplever å bli sett, de blir erkjent som menneske. Likevel beskriver informantene at det er veldig varierende alt etter hvem de snakker med, om de opplever at de blir sett og tatt

på alvor. De har tydelige eksempler på situasjoner hvor de ikke har opplevd å bli anerkjent. Det de beskriver er en form for usynlighet. De blir sett fysisk og slik erkjent, men de blir i disse situasjonene sosialt usynlige (Skjefstad, 2012). De blir ikke anerkjent som individuelle mennesker gjennom betjentenes handlinger. Når de innsatte for eksempel beskriver at de spør om noe, og de ansatte ikke en gang ser opp fra pc-skjermen, og det heller ikke virker som de hører etter hva som blir sagt, kan dette tolkes som en manglende anerkjennelse av innsatte. Utsagn som at en opplever å tape seg selv eller at en opplever at det er andre som styrer livet ens, viser hvor viktig det er for den psykiske helsen at en gjennom dialog blir bekreftet som et likeverdig menneske. Dette støttes opp av internasjonale studier som har vist at relasjonen mellom den profesjonelle og brukeren er viktig for å utvikle deltagelse i rehabiliteringen, og hindre en destruktiv sirkel av dårlige holdninger (Petersen et al. 2012; Nurse et al., 2003). Betydningen av at betjentene lytter og tar de innsatte på alvor henger derfor sammen med hvordan de innsatte har det med seg selv. Det påvirker slik den psykiske helsen.

Studien gir også grunnlag for å stille spørsmål ved om informantenes rettslige anerkjennelse krenkes. Når en innsatt beskriver at han blir nektet å snakke med lege, bare plassert i en sikkerhetscelle, som han formidler vil gjøre situasjonen hans verre, kan dette ses på som et uttrykk for at han blir nektet rettigheter og blir sosialt ekskludert. Han opplever at fengselsbetjentene ikke vil høre på ham. Dette kan føre til opplevelsen av å ikke ha status som et likeverdig og fullverdig menneske i interaksjonsprosessen med betjentene. Anerkjennelse er ikke noe de innsatte kan få av seg selv, de må oppleve dette gjennom andre i en sosial interaksjon. De trenger å få bekreftet sine evner som verdifulle gjennom anerkjennende atferd fra betjentene i en interaksjonsprosess (Honneth, 2008).

Et eksempel på god dialog og anerkjennende atferd fra fengselet er kontaktutvalget (KU). Fengselet sender med opprettelsen av KU signaler om en erkjennelse av at de som profesjonelle ikke innehar samme kunnskap om de innsattes hverdag som innsatte selv har. Fengselet er derfor avhengig av at de innsatte bidrar med denne kunnskapen i KU for at de skal kunne bedre fengselet. De anerkjenner innsattes erfaring og utgangspunkt (Hanssen et al., 2010; Ørstavik, 2002). Å legge til rette for brukermedvirkning på dette viset, kan også ses på som at brukermedvirkning både er en rettighet og plikt for de innsatte. De ansvarliggjøres og forpliktes gjennom at de selv må

bidra til konstruktive forslag til forbedringer i KU. Denne type brukermedvirkning kan imidlertid også føre til kooptering (Vik, 2007; Ørstavik, 2002). For eksempel kan dette kanskje tolkes å ha skjedd med informanten som var i KU. Han uttrykket ikke stor frustrasjon over at de ikke fikk gjennomslag for alle forslag. Han begrunnet dette med at han hadde fått en innsikt gjennom møtene i at det for eksempel var dårlig økonomi. Dette kan ses som et uttrykk for at innsatte gjennom deltagelse i KU har blitt tatt opp som en del av systemet, og at det dermed er vanskeligere for ham å kritisere et system som han selv på noen måter er blitt en del av. Den kritiske røsten som er med på å presse systemet til fremgang på vegne av de innsatte, kan dermed bli borte. Konflikter institusjonaliseres, og konfliktens effekt dermed begrenses (Ørstavik, 2002).

På tross av dette er KU et uttrykk for de demokratiseringsidealer som brukermedvirkning bygger på (Jenssen og Tronvoll, 2012; Bøe og Thomassen, 2007; Ørstavik, 2002). De innsatte som deltar i KU får muligheten til å være aktive deltakere i det offentlige liv. Det er en mulighet for en god formell dialog som bidrar til at de kan ta styringen og aktivt delta i eget liv (Hanssen et al., 2010; Bøe og Thomassen, 2007; Ørstavik, 2002).

I Honneths rettslige anerkjennelsesperspektiv må fengselet også settes i et sikkerhetsperspektiv, hvor de ansattes faglige vurderinger påvirker situasjonen. Kommunikasjon og forsøk på å oppnå en felles forståelse, blir derfor viktige stikkord (Humerfelt, 2012). De innsattes beskrivelser av hvordan de generelt får hjelp og oppfølging, tyder på at de ikke opplever en dialog som leder til rettslig anerkjennelse på denne måten. Det at innsatte for eksempel ikke får sette opp egne mål i sin fremtidsplan, kan kobles til følelsen av å ikke ha status som et likeverdig menneske i en interaksjonsprosess. Når man ikke evner å se seg selv som et likeverdig menneske henger dette sammen med tap av selvrespekt (Honneth, 2008). Når innsatte ikke får sette opp egne mål er det kanskje fordi de ansatte mener de veileder dem fra å gå på en skuffelse på grunn av urealistiske forventninger til seg selv. Men det denne manglende brukermedvirkningen heller fører til, er erfaringen av å ikke bli anerkjent som et likeverdig menneske. Den manglende dialogen og dermed medvirkningen, kan slik få betydning for den psykiske helsen i form av negativ selvoppfattelse.

Ved at betjentene heller fyller ut fremtidsplanen sammen med den innsatte, får de anledning til å reflektere rundt de mål som blir satt opp. Dermed kan betjentene bruke

sin fagkunnskap til å påvirke den innsatte, samtidig som den innsatte vil påvirke betjenten med sin unike kunnskap om egen situasjon. Det er gjennom denne anerkjennelsen betjentene kan vise at de har troen på de innsatte, som igjen vil kunne føre til at de innsatte begynner å tro på seg selv (Skjefstad, 2012). Denne type dialog muliggjør brukermedvirkning, samtidig som betjentene vil kunne veilede med sin kunnskap. Man kan få en symmetrisk interaksjonsprosess med gjensidig påvirkning som kan lede til oppmuntring og anerkjennelse av innsattes evner (Honneth, 2008).

6.1.3 Selvtillit og opplevelse av kontroll over eget liv

Det er viktig å understreke at fengselets oppgave ikke er å drive med terapi. Likevel kan det tilrettelegges for medvirkning som får en terapeutisk virkning. Medvirkning har betydning for opplevelsen av mestring. Får man medvirke vil en også kunne få muligheten til å mestre noe, og slik bygge opp selvtilliten. På denne måten kan brukermedvirkning få en pedagogisk og terapeutisk virkning (Hanssen et al., 2010; Bøe og Thomassen, 2007; Sverdrup et al., 2007; Helsedirektoratet, 2006).

Brukermedvirkning som terapeutisk virkemiddel, knyttes til rehabiliteringstradisjonen som nettopp handler om enkeltmennesker, at en får muligheten til å realisere egne individuelle mål og får delta (Normann et al., 2013, Sverdrup et al., 2007). Dette kan hevdes å støttes av både Friestad et al. (2005), Petersen et al. (2008), Petersen et al. (2012) og Nelson et al. (2006). De har alle funnet at manglende medvirkning og aktivisering i egen hverdag har betydning for muligheten til å bygge opp selvtillit og den psykiske helsen. Schnittker (2014) har videre funnet at innsatte kan utvikle en avhengighet av den strukturen og organiseringen som fengselet har, og som et resultat bli mindre i stand til å initiere egne handlinger og fungere som en agent på egne vegne når de løslates. Denne avhengigheten og manglende tillit til egne evner, illustreres godt også i denne studiens funn når en informant beskriver at han i lang tid etter løslatelse fortsatt sitter og venter på at noen skal låse opp døren for ham. Her ser en hvordan forventningene til at andre skal utføre grunnleggende oppgaver i eget liv, blir tatt med ut i det ”virkelige” liv etter soning. Den manglende medvirkningen kan på denne måten føre til lært hjelpeløshet. Informantene oppgir at hverdagen aldri blir den samme igjen etter at du har sonet i fengsel.

Denne studien viser at «ganggutten» som har i oppgave å holde orden i fellesskapet på avdelingen, på mange måter får oppleve solidaritet som anerkjennelse (Honneth, 2008). «Ganggutten» beskriver at ansvaret han har, gjør at han får sosial verdsetting av både ansatte og innsatte. Han er verdifull for fellesskapet, og dette fører til en følelsesmessig tiltro til egne prestasjoner og ferdigheter. Det betyr noe for fellesskapet dersom han ikke står opp om morgenen og gjør jobben sin. Studien viser altså at det å få ansvar og medvirkning gir selvtillit og er slik positivt for den psykiske helsen. Passiviseringen som blir beskrevet av de øvrige innsatte i egen hverdag kan ses på som krenkelses (Honneth, 2008). Fengselet sender ut et signal til de innsatte om manglende anerkjennelse av deres evner når de ikke vises tillit til at de kan ta kontrollen over de hverdagslige systemene i livet sitt selv. Denne krenkelsen kan videre føre til tap av tillit til seg selv og egne evner til å klare de hverdagslige systemene. Denne manglende kontrollen i eget liv utgjør en fare for tapt selvrespekt, og kan få en negativ effekt på den psykiske helsen (Honneth, 2008).

Funnene i min undersøkelse viser at de arenaene hvor de innsatte opplever at de får litt medvirkning i hverdagen er på skolen, dersom de har såkalte tillitsjobber, eller i noen av fritidsaktivitetene. Skolen trekkes spesielt frem som en plass hvor de får medvirke i egen læresituasjon. Informantene beskriver her en medvirkning som blir terapeutisk ved at de får bekreftet egne evner når de selv må utføre grunnleggende oppgaver. Det gir arena for mestring, som igjen bidrar til å styrke deres selvtillit. Å få bekreftet egne evner er samtidig med på å gjenvinne verdigheten for de innsatte. Det å realisere egne evner er også ifølge WHO (2007) en forutsetning for god psykisk helse.

Hovedfunnene er imidlertid en generell beskrivelse av manglende medvirkning i egen hverdag som bidrar til å bryte ned selvtilliten i forhold til troen på å mestre et kriminalitetsfritt liv. Studien viser et skille mellom hvilke personlige forutsetninger de innsatte hadde før innsettelse, i forhold til hvordan de opplever at selvtilliten blir i fengsel. Innsatte med et dårlig utgangspunkt beskriver å kreve mindre av hverdagen for å oppleve medvirkning og mulighet for å bygge opp selvtilliten. De mer ressurssterke innsatte beskriver motsatt opplevelse av å bli krenket og at selvtilliten dermed brytes ned. Dette reduserer også muligheten for brukervedvirkning (Skjefstad, 2012). Dette kan tyde på at fengselet svikter spesielt de ressurssterke innsatte når det kommer til å kunne bygge opp selvtilliten.

Analysen fra de fleste beskrivelsene i studien viser at informantene opplever fengselet som et system preget av manglende kjærlighetsanerkjennelse. Det er denne anerkjennelstypen som fører til at mennesket utvikler selvtillit (Honneth, 2008). Kjærlighetsanerkjennelsen må ha preg av oppmuntring, og de fleste innsatte beskriver at de ikke opplever dette. Fengselet som system er ikke bygget opp for å vise innsatte at de tror på dem og tror på endring. Dette forhindrer igjen de innsatte i å begynne å tro på seg selv. Flere informanter uttrykker tydelig at de ikke opplever å få bygget opp selvtilliten på at de skal klare seg når de kommer ut. På den andre siden kan dette også kobles til mangel på rettslig anerkjennelse. De innsatte beskriver liten mulighet til å få gjennomføre mestringsprogrammer eller for eksempel til å få inn en vikar når en lærer er syk. De blir da heller ikke anerkjent gjennom sine rettigheter, og kan slik tape selvrespekt. Måten de blir behandlet på, forteller dem at de ikke er likeverdige mennesker. Denne sammenhengen støttes også i annen forskning. Schnittker (2014) fremhever at det å skape systemer som gjør at innsatte føler seg mindre verdt enn andre samfunnsborgere, fører til en vanskeligere resosialiseringsprosess tilbake til lovlydig liv. Det er usannsynlig at innsatte etter løslatelse plutselig vil kunne avlære det som fengselssystemet har lært dem om seg selv og andre. Av dette kan man si at selvtilliten og selvbilde blir påvirket negativt når en ikke får medvirke i eget liv.

Friestad et al. (2005) sin undersøkelse viser videre at opplevelse av kontroll er en av de faktorene som er viktige for de innsattes psykiske helse. De viser til at tidligere forskning har funnet at en vesentlig forskjell på de som klarer å leve et kriminalitetsfritt liv etter løslatelse og de som ikke klarer dette, er den sterke følelsen av kontroll i eget liv.

6.1.4 Opplevelser av vonde følelser

Informantene beskriver mange vonde følelser knyttet til opplevelse av manglende medvirkning. Funnene viser at de opplever stress, håpløshet, resignasjon, følelsen av å være deprimert og lei, og tapsfølelse. Schnittker (2014) fremhever også i sin forskning at å være i fengsel fører til et høyt nivå av stress. Fraværet av medvirkning, har i denne studien vist å ha negativ effekt på informantenes følelsesliv. Medvirkningens betydning for innsattes følelsesliv kan videre relateres til resultatene i studien til Nurse et al.

(2003), hvor de fant at mangelen på aktivitet og mental stimuli førte til stress, sinne og frustrasjon hos de innsatte. Petersen et al. (2012) viser også i sin forskning til at mangel på anerkjennelse som et viktig aspekt ved brukermedvirkning, kan lede til depresjon eller hindre utviklingen av ferdigheter. Det vises til Honneth sitt perspektiv hvor anerkjennelse er viktig for å forhindre slike vonde følelser.

Forskning viser altså hvordan informantenes indre psykologiske prosesser påvirkes når de ikke opplever medvirkning i den rehabiliteringsprosessen som fengselet er ment å være. Dette kan tolkes som at fengselet på mange måter ikke evner å gjenvinne verdigheten til innsatte når det ikke gir dem nok medvirkning i hverdagen. Studiens funn illustrerer godt Honneth (2008) sin teori om at mennesket er avhengig av en intersubjektiv anerkjennelse av egne ferdigheter og prestasjoner for å oppnå et vellykket forhold til seg selv. Informantene opplever en manglende sosial anerkjennelse og opplever således at de blir fylt med vonde følelser. Som de innsatte formidler; manglende frihet ødelegger et menneske, når du ikke får medvirke i eget liv føles det som at du taper deg selv. Eller som Honneth (2008) formidler; manglende anerkjennelse fører til at det nærmest rives opp et hull i personligheten som fylles med negative følelser.

6.1.5 Å fremmedgjøre seg fra eget følelsesliv

Studien viser at informantene sin måte å håndtere de vonde følelsene som kommer av manglende medvirkning på, er å fortrenge eller skape avstand til dem. Noen omtaler det som å knekke koden for hvordan man kan sone for å ha det best mulig med seg selv. Det snakkes også om å skru av en bryter for følelsene. Studiens funn tyder på at konsekvensene av å ikke vektlegge medvirkning i fengsel, vil kunne lede til vonde følelser som de innsatte ikke har forutsetninger for å håndtere i fengselssystemet. Ørstavik (2002) hevder at brukermedvirkning ikke sier så mye om hvilke konsekvenser medvirkningen gir, den sier mer om form enn resultat. Funnene fra denne studien, kan imidlertid tolkes som at en av konsekvensene av manglende brukermedvirkning i hverdagen er vonde følelser som de innsatte må skru av for at de skal greie å sone. Ved manglende medvirkning får informantene ikke utviklet selvtilit til å formidle sine følelser (Honneth, 2008). De fremmedgjør seg fra følelsene i stedet for å formidle dem

videre. Kanskje henger dette også sammen med at de ikke opplever rettslig anerkjennelse. De innsatte ser ikke seg selv som en likeverdig partner i samhandlingen med betjentene, og det oppleves derfor som vanskelig å skulle formidle sine følelser i denne relasjonen. De vet at de likevel ikke vil få gjennomslag for sine tanker. For å unngå den ytterligere frustrasjonen som dette vil føre til, holder de heller alt inne i seg selv. På denne måten får de heller ikke lært seg ferdigheter for å konstruktivt uttrykke egne følelser.

Undersøkelsens funn viser altså at de innsatte fremmedgjør seg selv fra eget følelsesliv for å greie å gjennomføre soningen uten negative restriksjoner. Det kan ses som en overlevelsesteknikk de har utviklet for at de skal ha det best mulig med seg selv i et rigid system som ikke legger opp til å skulle uttrykke seg emosjonelt. Flere studier støtter denne sammenhengen. Nurse et al. (2003) sine funn viser at de innsatte oppgir å ruse seg som en mental flukt for å få de lange timene i fengselet til å gå. Schnittker (2014) viser i sin undersøkelse til begrepet *prisonization* for å referere til hvordan innsatte gjør tilpasninger til fengselslivet som vanligvis er negative for den psykiske helsen. Å fremmedgjøre seg fra eget følelsesliv er en særdeles negativ tilpasning. Schnittker (2014) viser til at innsatte blir lært opp til å undertrykke følelsene i fengsel. Dette støttes av Molvær (2012) sine funn om at innsatte fortrenger bekymringene sine. Også Lien et al. (2008) sin undersøkelse i norske fengsel har vist hvordan det å leve under andres autoritet påvirker de innsattes evne til å håndtere vonde følelser. Lien et al. (2008) identifiserer også dette som overlevelsesteknikker for å holde ut en tilværelse preget av tap av kontroll og innflytelse over eget liv. Flere studier underbygger altså at de innsatte i et hierarkisk miljø preget av manglende medvirkning, fremmedgjør seg fra vonde følelser fordi det er for vanskelig å forholde seg til dem i dette miljøet.

7.0 Avslutning

Problemstillingen i denne studien har vært hvordan innsatte i lukket fengsel opplever at de får medvirkning/innflytelse i beslutninger som gjelder deres egen hverdag, og om denne opplevelsen har betydning for deres psykiske helse. Funnene i studien viser at informantene opplever liten mulighet for medvirkning i hverdagen. Spesielt fremkommer dette i arbeidet med fremtidsplanen, i den daglige kontakten med de ansatte og ved organiseringen av hverdagen i fengselet. Skole og fritidstilbud blir riktignok fremhevet som arenaer hvor en i noen grad får medvirke. Medvirkningen informantene får her, fremstår imidlertid som for liten til at den for de fleste oppleves som særlig betydningsfull. Et tiltak som det ene fengselet har iverksatt og som studiens funn tyder på gir muligheter for reell medvirkning, er KU. Dette kan ses på som at det er mulig også i fengsel å få til arenaer for medvirkning. Informantenes beskrivelser av sin hverdag viser at de lever i et spenningsfelt mellom et sikkerhets perspektiv og et rehabiliteringsperspektiv. Habermas sin teori om systemverden og livsverden kan gi et konstruktivt bidrag til å forstå og forklare dette spenningsfeltet. Det store spriket som beskrives i forskjellene mellom systemverden og livsverden kan gi grunn til å spørre om betjentene ikke ser på seg selv som i en hjelperelasjon til de innsatte. Kanskje de heller i større grad ser på seg selv som voktere som skal skjerme samfunnet fra lovbrysterne? Studiens funn tyder på at å kombinere disse to rollene som helper og vokter uansett er vanskelig i fengselsmiljøet.

Videre viser studien at å leve i et fengselsmiljø som gir så liten mulighet for medvirkning, oppleves som negativt for den psykiske helsen til innsatte. Den manglende medvirkningen virker inn på innsattes opplevelse av å ha kontroll i eget liv og deres selvbilde. Informantene beskriver liten mulighet til å bygge opp selvtilit i forhold til å skulle klare å mestre et kriminalitetsfritt liv til de kommer ut. Noen oppgir at tilliten til seg selv motsatt heller blir brutt ned i fengselet. Informantene beskriver videre vonde følelser som de ikke opplever å kunne gi uttrykk for i fengselet. I stedet viser funn at de har fremmedgjort seg fra følelsene sine som en ren overlevelsesteknikk. Dette illustrerer godt tidligere funn om at innsatte gjør tilpasninger til fengselslivet som er negative for deres psykiske helse (Schnittker, 2014; Lien et al., 2008; Nurse et al., 2003; Paterline et al., 1999). Det kan av dette hevdes at brukermedvirkning må være et

grunnleggende element i et fengselsmiljø som skal vektlegge at egne handlinger er det som fører til forandringer.

7.1 Studiens betydning for praksis

Hva kan så gjøres for å begrense disse negative følgene som studien tyder på at den manglende medvirkningen fører til? Fra et så lite materiale som denne studien bygger på kan en vanskelig komme med tunge påstander. Likevel anses funnene å være såpass entydige at det kan være grunnlag for refleksjon rundt muligheten for å forbedre praksis. Ut fra resultatene i studien trenger det ikke være kostnadskrevende å klare å få til en større grad av medvirkning i fengsel. En endring i tankesettet omkring fengselssystemet synes imidlertid nødvendig. Hvordan innsatte blir møtt blir fremhevet som viktig av de innsatte for at de skal oppleve medvirkning. Fokus på dialog som verktøy i arbeidet med de innsatte må stå som et bærende element. Dette innebærer respekt for hverandres synspunkter hvor målet er å oppnå en felles forståelse. Fremtidsplanen vil med denne type dialog kunne bli et godt virkemiddel for å oppnå større grad av brukermedvirkning. Dette må imidlertid innebære at de ansatte blir bevisste på hvordan deres atferd i samhandlingen med de innsatte virker inn på hvordan de innsatte ser på seg selv. En må etter Honneth (2008) oppleve anerkjennelse gjennom andre, det er ikke noe en kan oppnå på egenhånd.

Videre må fengselshverdagen endres slik at en reelt kan oppfylle målet om større selvforvaltning i fengselet. En viss grad av institusjonalisering vil man ikke kunne unngå i et lukket fengselsregime. Likevel kan en tenke seg at det vil kunne være mulig å ha større grad av medvirkning og ansvar i egen hverdag enn hva som kan synes å være tilfelle i dag. Fokus i alt arbeid må være at den innsatte skal lære seg å bli selvhjulpen og ansvarliggjort gjennom egen medvirkning. Fengselet kan videre vanskelig ses som en arena for å ta tilbake styringen over eget liv dersom det ikke oppleves at selvtiliten kan bygges opp. Mindre innlåsing for mulighet til bo- og sosialtrening er en forutsetning. Om ikke annet, bør i hvertfall et fåtalls innsatte til enhver tid være utlåst på avdelingen. Dette kan rulleres på i løpet av dagen dersom det ikke anses sikkerhetsmessig forsvarlig å ha alle som ikke er på jobb låst ute fra cellene samtidig. I tiden innsatte er ute i avdelingen må fokus være at de skal ta del i sin egen hverdag og

vedlikeholde avdelingen samt lage egen mat og vaske egne klær. Fokus må bort fra at det er et eget kjøkken som lager maten for de innsatte og at det er en enkeltmanns oppgave å vedlikeholde avdelingen. Større satsing på skole og arbeidsplasser med krav til de innsatte som gjenspeiler arbeidslivet i det øvrige samfunnet må være et krav. Det er slik de innsatte kan få bygd opp eget selvbilde og tilliten til at de vil klare å mestre det virkelige liv etter løslatelse.

Med et fokus på denne type medvirkning og vektlegging av evne til perspektivskifte fra de ansatte, tyder funnene i studien på at de innsattes psykiske helse også vil kunne påvirkes positivt.

7.2 Implikasjoner for forskning

Ut fra min studie ser jeg at det er behov for et større fokus på hvordan god rehabilitering rent faktisk kan oppnås i lukket fengsel. Studiens funn tyder på at rehabiliteringstenkningen må begynne med en gang innsatte starter sin soning i lukket fengsel, og ikke avvendes til de eventuelt har mulighet for å søke seg videre til åpnere soningsformer. Den må Meld. St. 37 (2007-2008)) gir klare ambisjoner om en soning med et større fokus på brukerperspektiv og selvforvaltning. Viktige spørsmål å utforske videre blir derfor: Hvilke kunnskaper har fengselsbetjenter og fengselsledelsen om rehabilitering og miljøarbeid? Hvordan kan man innenfor dagens økonomiske rammer og sikkerhetsregime få til rehabiliteringsfremmende arbeid med innsatte i lukket fengsel?

8.0 Litteraturreferanser

- Arnstein, S.H. (1969). A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*. Vol.35, No. 4, s. 216 - 224.
- Berg, N. B. J. (2002). *Blåmann. Ung psykisk lidelse – familiens smerte*. Oslo: Aschehoug.
- Brinkmann, S. og Tanggaard, L. (2012). Intervjuet. Samtalen som forskningsmetode. I Brinkmann, S., Tanggaard, L., (Red). *Kvalitative metoder. Empiri og teoriutvikling*. (1. opplag s. 17-45). Gyldendal Norsk Forlag AS: Oslo.
- Bøe, T. D. og Thomassen, A. (2007). *Fra psykiatri til psykisk helsearbeid. Om etikk, relasjoner og nettverk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Caie, J. (2012). Climbing the walls: prison mental health and community engagement. *British Journal of Nursing*. March2012, Vol 21, No 11.
- Emslie, L., Coffey, M., Duggan, S., Bradshaw, R., Mitchell, D. og Rogers, P. (2005). Including the excluded: developing mental health in-reach in South West England. *Mental Health Practice*. Mar2005, Vol. 8 Issue 6, p17-19. 3p.
- Forskningsetiske komiteer (2009). *Beskyttelse av forsøkspersoner*. Lokalisert på <http://www.etikkom.no/Forskningsetikk/Etiske-retningslinjer/Naturvitenskap-og-teknologi/Beskyttelse-av-forsokspersoner/>. Datert: 07.10.2013.
- Forskrift om habilitering og rehabilitering, FOR-2011-12-16-1256. § 3.
- Friestad, C. og Hansen, I. S. (2005). Mental health problems among prison inmates: the effect of welfare deficiencies, drug use and self-efficacy. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*. Vol 6, pp 183-196. DOI: 10.1080/14043850510035100
- Friestad, C. og Hansen, I.L.S. (2004). *Levekår blant innsatte*. FAFO Rapport 429, 2004.
- Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action. Reason and the rationalization of society*. Cambridge: Polity Press.
- Hanssen, H., Humerfelt, K., Kjellevold, K., Norheim, A. og Sommerseth, R. (2010). Faglig skjønn i utøvelse av profesjonelt helse- og sosialfaglig arbeid. I Hanssen,

- H. (Red). *Faglig skjønn og brukermedvirkning*. (s. 21-46). Bergen: Fagbokforlaget.
- Helsedirektoratet. (2006). *Plan for brukermedvirkning – Mål, anbefalinger og tiltak i Opptappingsplanen for psykisk helse*. (Rapport IS-1315). Utgitt: 04/2006.
- Helsedirektoratet. (2013). *Helse- og omsorgstjenester til innsatte i fengsel*. (Veileder IS-1971). Utgitt: Januar/2013.
- Honneth, A. (2008). *Kamp om anerkjennelse*. Oslo: Pax forlag a/s.
- Humerfelt, K. (2012). *Brukermedvirkning i arbeid med individuell plan: - anerkjennelse og krenkelse*. (Doktorgradsavhandling, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap). Lokalisert på <http://ntnu.diva-portal.org/smash/record.jsf?searchId=1&pid=diva2:564873>
- Jensen, A.G. og Tronvoll, I.M. (2012). Brukermedvirkning – likeverd og anerkjennelse. I Jensen, A.G. og Tronvoll, I.M., *Brukermedvirkning. Likeverd og anerkjennelse*. (s. 15-25). Oslo: Universitetsforlaget
- Johannessen, A., Tuft, P. A. og Kristoffersen, L. (2010). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstakt Forlag.
- Kriminalomsorgen. (2014). *Type fengsel og sikkerhet*. Lokalisert på <http://www.kriminalomsorgen.no/type-fengsel-og-sikkerhet.237877.no.html>
Datert: 23.05.2014.
- Kriminalomsorgen. (2013). *Om kriminalomsorgen*. Lokalisert på <http://www.kriminalomsorgen.no/om-kriminalomsorgen.237840.no.html>. Datert: 07.10.2013.
- Kvale, S. og Brinkmann, S. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Lien, L. og Olsen, T. (2008). *Like sikkert som snø – arbeidskvalifisering som del av soning*. (Nordlandsforskning Rapport nr. 6, 2008). Bodø: Nordlandsforskning.
- Malterud, K. (2011). *Kvalitative metoder i medisinsk forskning: en innføring*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Molvær, J. (2012). *Håpet om et verdig liv etter løslatelsen: en kvalitativ studie av brukermedvirkning og rehabiliteringstilbud for sedelighetsdømte*. (Mastergradsoppgave, Universitetet i Stavanger). Lokalisert på <http://brage.bibsys.no/xmlui/handle/11250/185039>
- Mæland, J.G. (2009). *Hva er helse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nelson, M., Specian, V.L., Tracy, N.C. og Demello, J.J. (2006). The effects of moderate physical activity on offenders in a rehabilitative program. *The Journal of Correctional Education*. 57 (4) Dec2006
- Normann, T., Sandvin, T.S. og Thommesen, H. (2013). *Om rehabilitering. Helhetlig, koordinert og individuelt tilpasset*. Oslo: Kommuneforlaget AS.
- Nurse, J., Woodcock, P. og Ormsby, J. (2003). Influence of environmental factors on mental health within prisons: focus group study. *The british Medical Journal*. Aug30, 2003; 327, 7413; ProQuest
- Paterline, B.A., Petersen, D.M., Joscelyn og Kent B. (1999). Structural and Social Psychological Determinants of Prisonization. *Journal of Criminal Justice*. 1999, Vol. 27 Issue 5, p427-441. 15p.
- Petersen, K., Borg, T., Hounsgaard, L. og Vinther Nielsen. (2008). User participation and involvement in mental health rehabilitation: A literature review. *International Journal of Therapy & Rehabilitation*. Jul2008, Vol. 15 Issue 7, p306-313. 8p. 1 Chart.
- Petersen, K., Borg, T., Hounsgaard, L. og Vinther Nielsen. (2012). User involvement in mental health rehabilitation: a struggle for self-determination and recognition. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*. Jan2012, Vol. 19 Issue 1, p59-67. 9p. 1 Chart.
- Polit, D. F. og Beck, C.T. (2012). *Nursing research: generating and assessing evidence for nursing practice*. Philadelphia, Pa.: Wolters Kluwer Health.
- Schnittker, J. (2014). The psychological Dimensions and the Social Consequences of Incarceration. *The annals of the American Academy of Political and Social Science*. 2014 651: 122. DOI: 10.1177/0002716213502922.

- Seim, S. og Slettebø. T. (2007). Brukermedvirkning i barnevernet. I Seim, S., Slettebø. T. (Red) *Brukermedvirkning i barnevernet*. (s. 21-44). Oslo: Universitetsforlaget.
- Skjefstad, N. (2012). Brukermedvirkning sett i et anerkjennelsesteoretisk perspektiv. I Jenssen, A.G., Tronvoll, I.M., *Brukermedvirkning. Likeverd og anerkjennelse*. (s. 54-67). Oslo: Universitetsforlaget
- Skorpen, A. og Øye, C. (2009). *Dagliglivet i en psykiatrisk institusjon: En analyse av miljøterapeutiske praksiser* (Doktorgradsavhandling, Universitetet i Bergen). Lokalisert på <http://hdl.handle.net/1956/3655>
- Straff som virker- mindre kriminalitet – tryggere samfunn*. Meld. St. 37, 2007-2008.
- Sverdrup, S., Myrvold, T. M. og Kristoffersen, L.B. (2007). *Brukermedvirkning i psykisk helsearbeid: idealer og realiteter*. Norsk institutt for by- og regionsforskning (NIBR-rapport 2, 2007). Oslo: Norsk institutt for by- og regionsforskning.
- Vatne, S. (1998). *Pasienten først? Om medvirkning i et omsorgsperspektiv*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Verdens helseorganisasjon. (2007). *What is mental health?* Lokalisert på <http://www.who.int/features/qa/62/en/>
- Vik, L. J., (2007). Makt og myndiggjøring – utfordringer for helse- og sosialarbeidarar. I Ekeland, T.J. og Heggen K. (Red.), *Meistring og myndiggjøring. Reform eller retorikk?* (s. 83-100). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Ørstavik, S. (1996). *Brukerperspektivet – en kritisk gjennomgang*. Institutt for sosialforskning. INAS-NOTAT: Oslo.
- Ørstavik, S. (2002). Det tvetydige brukerperspektivet – en teoretisk analyse. I Norvoll, R. (Red). *Samfunn og psykiske lidelser* (s. 145-159). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Vedlegg 1: Søkehistorikk

Academic Search Premier

Søkeord	Antall treff	Aktuelle treff
Service user involvement in prison	12	<ul style="list-style-type: none"> • <i>“Including the excluded: developing mental health in-reach in south west England.”</i> Emslie, Lynn, Coffey, Michael, Duggan, Sean, Bradshaw, Richard, Mitchell, Damian, Rogers, Paul. <i>Mental Health Practice</i>. Mar2005, Vol. 8 Issue 6, p17-19. 3p. 1 Black and White Photograph.
User involvement and mental health in prison	6	<ul style="list-style-type: none"> • <i>“Criminal Justice Involvement, Behavioral Health Service Use, and Costs of Forensic Assertive Community Treatment: A Randomized Trial.”</i> Cusack, Karen, Morrissey, Joseph, Cuddeback, Gary, Prins, Annabel, Williams, David. <i>Community Mental Health Journal</i>. Aug2010, Vol. 46 Issue 4, p356-363. 8p. 4 Charts.
Service user involvement and rehabilitation	101	<ul style="list-style-type: none"> • <i>“User participation and involvement in mental health rehabilitation: A literature review.”</i> Petersen, Kirsten, Borg, Tove, Hounsgaard, Lise, Vinther Nielsen. <i>International Journal of Therapy & Rehabilitation</i>. Jul2008, Vol. 15 Issue 7, p306-313. 8p. 1 Chart.
Service user involvement, rehabilitation, mental health	54	<ul style="list-style-type: none"> • <i>“User involvement in mental health rehabilitation: a struggle for self-determination and recognition.”</i> Petersen, Kirsten, Borg, Tove,

		<p>Houngaard, Lise, Vinther Nielsen. Scandinavian Journal of Occupational Therapy. Jan2012, Vol. 19 Issue 1, p59-67. 9p. 1 Chart.</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>“Learning via participation – a user perspective on user involvement in mental health rehabilitation.”</i> Petersen, Kirsten, Borg, Tove, Houngaard, Lise, Vinther Nielsen. Scandinavian Journal of Disability Research. Jun2012, Vol. 14 Issue 2, p97-112. 16p.
Effects on the mental health in prison	260	<ul style="list-style-type: none"> • <i>“Mental health problems among prison inmates: the effect of welfare deficiencies, drug use and self-efficacy.”</i> Friestad, C. og Hansen, I. S. (2005). Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention. Vol 6, pp 183-196.
Positive effects on mental health in prison	31	<ul style="list-style-type: none"> • <i>“Climbing the walls: prison mental health and community engagement.”</i> Caie, J. (2012). British Journal of Nursing. March2012, Vol 21, No 11. • <i>“The effects of moderate physical activity on offenders in a rehabilitative program.”</i> Nelson, M., Specian, V.L., Tracy, N.C. og Demello, J.J. (2006). The Journal of Correctional Education. 57 (4) Dec2006

SveMed+

Søkeord	Antall treff	Aktuelle treff
User involvement and mental health	2	<ul style="list-style-type: none"> • <i>“User involvement in mental health rehabilitation: a struggle for self-determination and recognition.”</i> Petersen, Kirsten, Borg, Tove, Hounsgaard, Lise, Vinther Nielsen. Scandinavian Journal of Occupational Therapy. Jan2012, Vol. 19 Issue 1, p59-67. 9p. 1 Chart.
User involvement prison	0	
User involvement	9	<ul style="list-style-type: none"> • <i>“Learning via participation - a user perspective on user involvement in mental health rehabilitation.”</i> Petersen, Kirsten; Borg, Tove; Hounsgaard, Lise; Vinther Nielsen, Claus. Scandinavian Journal of Disability Research 2012;14(2)97-112 • <i>“User involvement in mental health rehabilitation: a struggle for self-determination and recognition”</i> Petersen, Kirsten; Hounsgaard, Lise; Borg, Tove; Vinther Nielsen, Claus. Scandinavian Journal of Occupational Therapy 2012;19(1)59-67 • <i>“Decision aids - ideals and dilemmas of user involvement”</i> Eiring, Øystein. Michael Quarterly 2011;8(3)357-69
Prison and mental health	7	<ul style="list-style-type: none"> • <i>“Blir psykiske lidelser i fengsel fanget opp av helsetjenesten?»</i> Langeveld H; Melhus HTidsskrift for Den Norske Laegeforening 2004;124(16)2094-7

SocINDEX

Søkeord	Antall treff	Aktuelle treff
User involvement and mental health	126	<ul style="list-style-type: none"> “An equality of condition framework for user involvement in mental health policy and planning: evidence from participatory action research.” McDaid, Shari. Disability & Society; Jun2009, Vol. 24 Issue 4, p461-474, 14p
Service user involvement in prison	3	
Inmates and prison	1565	<ul style="list-style-type: none"> “The Influence of Prison Staff on Inmate Conditions: A Multilevel Approach to Staff and Inmate Surveys.” Molleman, Toon, Leeuw, Frans. European Journal on Criminal Policy & Research; Jun2012, Vol. 18 Issue 2, p217-233, 17p.
Service user involvement and rehabilitation	15	

Psycinfo

Søkeord	Antall treff	Aktuelle treff
Service user involvement in prison	0	

Service user involvement i	0	
User participation	0	
Inmates and mental health	729	<ul style="list-style-type: none"> • <i>“The psychological Dimensions and the Social Consequences of Incarceration.”</i>. Schnittker, J. (2014). The annals of the American Academy of Political and Social Science. 2014 651: 122 • <i>“Structural and Social Psychological Determinants of Prisonization.”</i> Paterline, B.A., Petersen, D.M., Joscelyn og Kent B. (1999). Journal of Criminal Justice. 1999, Vol. 27 Issue 5, p427-441. 15p.

Norat

Søkeord	Antall treff	Aktuelle treff
Service user involvement and prison	0	
Service user involvement	1	
User participation and mental health	5	<ul style="list-style-type: none"> • <i>«Brukerstyring i praksis?»</i> Agdal, Rita. Tidsskrift for psykisk helsearbeid, Vol. 9, nr. 1 (2012) • <i>«Selvpsykologiske tilnærminger til utfordringer brukervedvirkningsrelasjoner»</i> Myklebust, Kjellaug Klock. Vård i Norden, Årg. 31, nr. 3 = Nr. 101 (2011)
Prison	45	

Prison and empowerment	0	
------------------------	---	--

Idunn

Søkeord	Antall treff	Aktuelle treff
Service user involvement and prison	1	
Service user involvement and mental health	16	<ul style="list-style-type: none"> «Kan psykiatrin bli återhämtningsinriktad? - Psykiatrins praktik och kunskap kontra brukarpraktik och kunskap». Alain Topor. Tidsskrift for psykisk helsearbeid Nr 04, 2011

Cinahl

Søkeord	Antall treff	Aktuelle treff
Service user involvement mental health prison	2	<ul style="list-style-type: none"> “Service user engagement in prison mental health in-reach service development.”. Jayne R. Mental Health Review (MENT HEALTH REV), 2006 Jun; 11 (2): 21-4. (13 ref)

Google Scholar

Søkeord	Antall treff	Aktuelle treff
Brukermedvirkning og fengsel	194	<ul style="list-style-type: none"> «Fengsel – forbryterskole eller rehabiliteringsanstalt? : Slik de innsatte

		<i>opplever det</i> ». Alnæs, Øyvind. KRUS småskrift 1/2006.
Selvbestemmelse i fengsel	398	<ul style="list-style-type: none"> • «<i>Livet innenfor murene : En kvalitativ undersøkelse av den sosiale situasjonen til langtidsinnsatte i et norsk fengsel</i>». Brødremoen, Trine Neset. 2010 http://hdl.handle.net/10852/15325 Bibsys-ID: 111046424 • «<i>Totale trekk ved fengsel og fengsling</i>» Hjellnes, S. (2006). Totale trekk ved fengsel og fengsling. I E. Larsen (Red.) <i>Fengslet som endringsarena: bok for fengselsbetjenter (s. 118-147)</i>. Oslo: Kriminalomsorgens utdanningscenter

Kriminalomsorgens utdanningscenter

Søkeord	Antall treff	Aktuelle treff
Medvirkning og psykisk helse	5	<ul style="list-style-type: none"> • «<i>Brukermedvirkning i psykisk helsearbeid : idealer og realiteter</i>». Sidsel Sverdrup, Trine M. Myrvold og Lars B. Kristoffersen. Dokumentet er del av serien NIBR-rapport (Oslo : 2002-) - (bind-/heftenr. 2007:2).
Medborgerskap	24	
Myndiggjøring	35	
Fengsel, rehabilitering	68	<ul style="list-style-type: none"> • «<i>Utfordringer ved rehabilitering.</i>» Birgitte Kristoffersen, Ida Næss Wan gen, Kjersti Karlgård, Linda- Cathrine Grønn. Oslo : KRUS

		<ul style="list-style-type: none"> • «Fengsel og rehabilitering : om rehabiliteringstenkning i norsk kriminalpolitikk og straffegjennomføring». Erik Vatne. 2010 Tromsø : Universitetet i Tromsø. Masteroppgave • «Rehabilitering, straff og psykisk helse i fengsler : i et kvinneperspektiv». Monica Vaaland Kvål. Hovedoppgave i psykologi. Universitetet i Bergen, 2008.
--	--	---

Vedlegg 2: Informasjonsskriv

Forespørsel om deltakelse i masteroppgavestudien "Innsattes medvirkning i lukket fengsel og betydningen for psykisk helse".

Introduksjon

Mitt navn er Marita Hovden Betanzo og jeg er nå i mitt 3. semester i masterstudie i helsevitenskap ved Universitetet i Stavanger. I min masteroppgave ønsker jeg undersøke om innsatte i lukket fengsel opplever at de får medvirke i beslutninger som gjelder deres egen hverdag, og om opplevelsen av medvirkning har betydning for deres psykiske helse.

Hensikt

Hensikten med studien er å få mer kunnskap om hvordan innsatte selv opplever at de får innflytelse over egen hverdag i fengselet, og hvordan de opplever at dette har sammenheng med den psykiske helsen. Målet er at denne undersøkelsen kan være med å bidra til økt fokus på brukermedvirkning som et mål og virkemiddel i arbeidet med å rehabilitere innsatte til et liv uten kriminalitet.

Invitasjon

Jeg ønsker å intervju 6-8 innsatte som soner i lukket fengsel. Som grunnlag for deltagelse i intervju er det nødvendig at du har sonet minimum to måneder av dommen. Det er nødvendig at du har fysisk og psykisk helse til å kunne gjennomføre et intervju. Du må kunne beherske norsk språk tilstrekkelig til å kunne forstå og gjøre deg forstått i samtalen.

Gjennom intervjuet vil jeg be deg fortelle om hvordan du opplever hverdagen i fengselet. I intervjuet vil det bli brukt lydopptaker.

Intervjuet vil vare ca 1 time og vil skje i fengselet. Tidspunkt for samtalen vil være i løpet av desember 2013, og vi avtaler nærmere når du har bestemt deg for om du ønsker å delta.

All informasjon vil bli anonymisert og behandlet konfidensielt. Datamaterialet vil slettes når oppgaven er ferdig, senest innen utgangen av 2014.

Det er frivillig å delta og du har mulighet til å trekke deg når som helst underveis, uten å måtte begrunne dette nærmere. Innsamlede data vil da bli slettet umiddelbart.

Dersom du har lyst å delta må du gi ditt skriftlige samtykke på vedlagt samtykkeerklæring.

Med vennlig hilsen

Helene Hanssen
Førstelektor v/Institutt for helsefag
Universitetet i Stavanger
Tlf. 51 83 10 00

Marita Hovden Betanzo
Masterstudent v/ Institutt for Helsefag
Universitetet i Stavanger

Vedlegg 3: Samtykkeerklæring

Samtykkeerklæring

Masteroppgavestudien” Innsattes medvirkning i lukket fengsel og betydningen for psykisk helse”.

Jeg har mottatt skriftlig informasjon om studien, og har hatt mulighet til å stille utfyllende spørsmål. På denne bakgrunn gir jeg min tillatelse til å delta i studien og er villig til å bli intervjuet av Marita Hovden Betanzo.

Dato/Sted

Underskrift

Vedlegg 4: Intervjuguide

Intervjuguide

Bakgrunnsinformasjon

Alder

Hvor lenge har du sonet?

Hvor lenge har du igjen å sone?

Sonet andre plasser?

Sonet tidligere?

Møte med fengselet og personalets tilgjengelighet

- Hvordan opplevde du å bli mottatt i fengselet? (Beskriv hva som skjedde når du kom inn og hvordan du opplevde dette)
- Hvordan opplever du personalets tilgjengelighet?

Informasjon i fengselet knytta til egen soning

- Hva synes du om informasjonen i fengselet omkring det som gjelder din egen soning?
  - Får du informasjon om rutiner og regler i fengselet?
  - Får du informasjon om dine muligheter til planlegging av din egen løslatelse? (Herunder mulighet for å utarbeide individuell plan, muligheter for hjelp til å skaffe bolig, skaffe jobb?)
  - Har du fått utarbeidet en fremtidsplan? Hvordan opplevde du dette arbeidet?
  - Hvilken type informasjon får du uten å spørre?
  - Hvilken type informasjon må du spørre etter selv?
  - Synes du at du får den informasjonen du har behov for? Trenger du mer, om hva?
- Hva synes du om informasjonen du får om dine rettigheter? Får du dette?
- Hva synes du om informasjonen du får informasjon om dine plikter? Får du dette? Hva er bra? Hva kunne vært bedre?

Fengselshverdagen

- Hvordan ser en vanlig dag ut for deg på avdelingen?
  - Blir du vekket?
  - Hvem vekker deg?
  - Hvem vasker dine klær?
  - Hvem handler maten din?
  - Hvordan opplever du at andre gjør dette for deg?
  - Hvordan opplever du at du må gjøre dette selv?

- Har du jobb eller skole?
  - Er det noe du har valgt selv?
  - Hvordan synes du det er å gå på jobb/skole?
  - Hva synes du det er å ikke har jobb, skole?

- Har du ansvaret for å utføre noen oppgaver i fengselet?
  - Har du noe du må gjøre i fengselet som er ditt ansvar? (For eksempel vaske cellen, stå opp om morgningen, huske å ta medisinen, oppgaver på avdelingen som er ditt ansvar,)
  - Hvordan opplever du å ha dette ansvaret?
  - Hva er konsekvensene dersom du ikke utfører disse oppgavene?
  - Hvordan opplever du å bli stilt til ansvar for dine egne handlinger?
  - Hvordan opplever du å ikke ha ansvaret for noe?
  - Hvem har tatt initiativ til at du har fått slike oppgaver/ansvar.

- Hvordan blir du tatt med i planlegging av egen løslatelse?

- Synes du at du har noen områder du har innflytelse på? Hva er det?
  - Egne behov (spise, dusje mv.)
  - Ansvarsoppgaver

- Hva synes du om (denne) organiseringen av hverdagen i fengselet?

Kommunikasjon mellom deg og de ansatte

- Hvordan syns du det er å snakke med de ansatte?
    - Hvordan opplever du å bli møtt dersom du ønsker en samtale?
    - Du har en konflikt med noen og vil ta dette opp med noen ansatte.
    - Du har angst og har behov for å prate med noen, hvordan blir du møtt av de ansatte?
- (Eksempler for å gjøre det lettere for de innsatte å relatere seg til spørsmålet)
- Kan du si noe om hvordan du blir møtt når du gir uttrykk for meningene dine?
  - Føler du at de ansatte lytter til det du har å komme med? Hva gjør at du opplever at de lytter til deg? Kan du komme med eksempler?
-
- Blir du spurt/rådført i situasjoner som angår deg selv? Eks?

Egen beskrivelse/vurdering av hvordan du har det

- Får du muligheten til å mestre ting på egenhånd i fengselet?
  - Får du oppgaver å gjøre som klarer å utføre?

- Får du muligheten til å utfordre deg selv? (Gjennom aktiviteter som for eksempel ballspill, dramatimer, oppgaver i jobb på skole eller lignende)
- Hvilken betydning har det å ha innflytelse/medbestemmelse i egen hverdag for hvordan du har det med deg selv? (Har det noe å si for hvordan du har det her i fengselet i måten du har anledning å påvirke hverdagen her inne på?)
- Opplever (synes du) du at fengselsoppholdet er med på å gjøre deg i stand til å stå på egne ben etter løslatelse? På hvilken måte da? Hvorfor ikke?
  - Hvordan opplever du at selvtilliten blir inne i fengselet?
  - Hva synes du om muligheten for å bygge opp selvtilliten i fengselet?
  - Hvordan tenker du at dette henger sammen med slik hverdagen er organisert i fengselet?
  - Hvordan opplever du nytten av fengselsoppholdet?
- Hva tenker du er de største utfordringene ved å sone i lukket fengsel?
  - Hva tenker du er de viktigste hindringene ved soningen for at du skal få det best mulig i fengsel? (Hva står i veien for at du skal få det best mulig i fengsel?)
- Hva er viktig (avgjørende) for deg i fengselshverdagen for at du skal ha det best mulig?
  - Hvordan tenker du at hverdagen i fengsel kunne vært organisert annerledes for at du skulle fått det bedre under soning? (Hva ville du endret på for å hatt det bedre under soningen)
- Hvordan tenker du at du kan få større grad av innflytelse i egen hverdag i fengselsregimet?
- Hvordan vil du beskrive at du har det psykisk (med deg selv) under fengselsoppholdet?

Er det noe du har lyst til å si som vi ikke har snakket om?

Vedlegg 5: Godkjenning fra Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD)

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Helene Hanssen
Institutt for helsefag Universitetet i Stavanger
Ullandhaug
4036 STAVANGER

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr: 985 321 884

Vår dato: 19.11.2013

Vår ref: 36076 / 2 / KH

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 28.10.2013. Meldingen gjelder prosjektet:

<i>36076</i>	<i>Innsattes medvirkning i lukket fengsel og betydningen for psykisk helse</i>
<i>Behandlingsansvarlig</i>	<i>Universitetet i Stavanger, ved institusjonens øverste leder</i>
<i>Daglig ansvarlig</i>	<i>Helene Hanssen</i>
<i>Student</i>	<i>Marita Hovden Betanzo</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 01.10.2014, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Kjersti Haugstvedt

Kontaktperson: Kjersti Haugstvedt tlf: 55 58 29 53

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Marita Hovden Betanzo marita.betanzo@hotmail.com

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

Avdelingskontorer / District Offices

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uia.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kjyrre.svarva@svt.ntnu.no
TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. redmaa@su.uo.no

Prosjektet er en undersøkelse av hvordan innsatte i lukket fengsel opplever å få medvirkning i beslutninger som gjelder deres egen hverdag, og om denne opplevelsen har betydning for innsattes psykiske helse.

Utvalget består av innsatte i lukket fengsel. Vi finner informasjonsskrivet til utvalget tilfredsstillende utformet.

Personvernombudet legger til grunn at det foreligger godkjenning fra Kriminalomsorgen region sørvest. Det innhentes tillatelse fra fengselsleder.

Vi viser til NESH sine retningslinjer for forskning på innsatte i fengsel og anbefaler studenten å gjøre seg kjent med disse

<http://www.etikkom.no/FBIB/Temaer/Forskning-pa-bestemte-grupper/Innsatte/>

Det er en forutsetning at datamaterialet behandles konfidensielt og i tråd med UiS sine retningslinjer for databehandling og datasikkerhet.

Prosjektslutt er 01.10.14. Datamaterialet anonymiseres ved at verken direkte eller indirekte personidentifiserbare opplysninger fremgår. Lyddopptak slettes. Indirekte personidentifiserbare opplysninger fjernes, omskrives eller kategoriseres tilstrekkelig.

Vedlegg 6: Tabell 1: Første koding; fra tema til koding

Tabell 1: Første koding; fra tema til koding.

Kode	Beskrivelser/detaljer
Muligheten for mestring	Bare i jobben. Egen hygiene, rom å sånt er normal folkeskikk
Å utfordre seg selv	Nei, bare på jobb
Medvirkningens betydning for egen trivsel	Gjør dagen lettere hvis du har noe du skulle ha sagt Lei og deprimert hvis motarbeidet. Ingen stiller klager her for blir ikke hørt likevel Før klagde jeg alltid på avslag, nå gitt opp.
Fengselsoppholdets betydning for å stå på egne bein	Gir deg ikke utfordringer, bryter deg ned. Opplever å bli brutt ned i dette fengselet.
Fengselsoppholdets påvirkning på selvtilliten	Ingen får gjort noe med min selvtillit for har den bryteren. Skruer av og driter i alt. Selvtilliten ifht mestring av hverdagen når en kommer ut er ikke høy. Har ingen programmer her. I andre fengsel har de program en gang i måneden. Har spurt etter program her, og da lurer betjentene hva det er for noe.
Organiseringen av hverdagens betydning for selvtilliten. Nyten av fengselsoppholdet	Ingen mulighet for å jobbe med meg selv. Mangel på å bygge selvtillit og mestring henger sammen med hvordan hverdagen er organisert. Ingen tilbud som kan styrke deg til du kommer ut. Får ikke bygget opp tillit til deg selv i fengselet.
Viktigste hindringer for trivsel	Mangel på programmer ifht å unngå ny kriminalitet. Legge opp et bedre støtteapparat til du kommer ut. Du blir skada av å sitte inne. Hverdagen blir aldri den samme. Sitter og venter på at de skal komme å låse opp døren til deg etter løslatelse.
Hvordan kunne få større grad av innflytelse	Handle selv hadde hjulpet. Vanskelig spørsmål, vet ikke hva jeg skal svare.
Beskrivelse av psykisk tilstand	Må bli i et modus. Bare sone dommen, følge rutiner. Bare slå av alt. Hvis ikke jeg skruer av blir jeg frekk og irriterer meg. Har det egentlig bra. Etter at jeg lærte å skru av bryteren, har jeg hatt det bra. Lager min egen hverdag i eget hode.